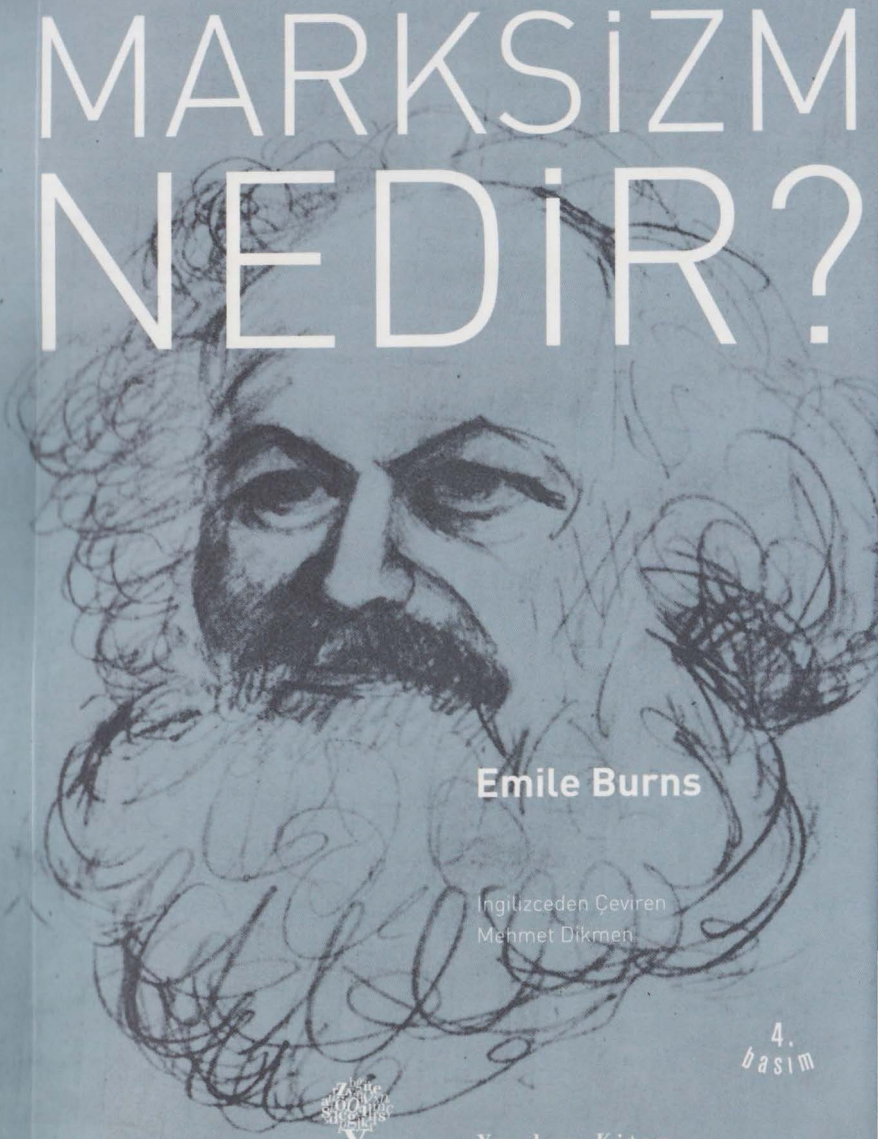
EMILE BURNS • MARKSİZM NEDİR?

MARKSİZM NEDİR?

Emile Burns

İngilizceden Çeviren
Mehmet Dikmen

4. basım

Yordam Kitap

Eserin orijinal basımları:

What is Marxism?
(V. Gollanez, 1939)

Introduction to Marxism
(Lawrence And Wishart, 1966)

Handbook of *Marxism*
(Haskell House, 1970)

Eserin önceki basımları:

Marksizmin Temel Kitabı adıyla
(Ant Yayınları, 1974)

Marksizmin Temel Kitabı adıyla
(Yöntem Yayınları, 1978)

Marksizmin El Kitabı adıyla
(Sarmal Yayınları, 1992)

MARKSİZM NEDİR?

Emile Burns

İngilizceden Çeviren
Mehmet Dikmen

Yordam Kitap: 65 • **Marksizm Nedir?** • Emile Burns • ISBN 978-9944-122-62-7
Çeviri: Mehmet Dikmen • *Düzeltme:* Merve Arlı-Tekin Özertem • *Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Ocak 2009 • *İkinci Basım:* Ocak 2010
Üçüncü Basım: Temmuz 2012 • *Dördüncü Basım:* Haziran 2015

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

MARKSİZM NEDİR?

İÇİNDEKİLER

I
Bilimsel Bir Dünya Görüşü 9

II
Toplumsal Gelişimin Yasaları 13

III
Kapitalist Toplum 29

IV
Kapitalizmin Emperyalist Aşaması 45

V
Sınıf Mücadeleleri ve Devlet 59

VI
Sosyalist Toplum 71

VI
Doğanın Marksist Yorumu 93

VIII
Eylem İçin Rehber 105

I

Bilimsel Bir Dünya Görüşü

Marksizm, toplumların gelişimini bilimsel olarak açıklayan genel bir dünya görüşüdür. Adını, 1818-1883 yılları arasında yaşamış olan Karl Marx'tan almıştır. Marx, bu dünya görüşünü, 19. yüzyılın ikinci yarısında arkadaşı Friedrich Engels ile birlikte oluşturmuştur.

Toplumların bulundukları duruma nasıl geldiklerini, niçin sürekli değişimlere uğradıklarını ve geleceğin bu toplumlara neler getirebileceğini araştıran Marx ile Engels, sonunda şu sonuca varmışlardır: Toplumlardaki değişimlerin hiçbiri rasgele olmamıştır. Bu değişimler de, tıpkı doğadaki değişimler gibi, belirli yasalarla düzenlenmiştir. Değişimlerinin belirli yasalara uyması gereği ise, bize toplumları bilimsel olarak açıklama imkânını vermektedir. İnsanların gerçek yaşantılarını, ortak üretim çabalarını başlangıç noktası olarak alan bu bilimsel görüş, dinsel inançlar, ırk ayrımları, bireysel eğilimler ya da hayaller üzerine kurulan diğer bütün dünya görüşlerine taban tabana zıttır.

Marx, bu dünya görüşünü, içinde yaşadığı topluma, özellikle İngiltere'ye uygulayarak, kendisini bütün dünyaya tanıtan ünlü teorisini, yani kapitalizmin ekonomik teorisini geliştirmiştir. Bununla beraber, Marx, ekonomik görüşlerinin tarihî ve sosyal görüşlerinden asla ayrı düşünülemeyeceğini, hepsinin bir bütün halinde ele alınması gerektiğini ısrarla belirtmiştir. Örneğin, kapitalistin kârı ile işçinin ücretini, belirli bir noktaya kadar salt bir ekonomik sorun gibi incelemek mümkündür. Fakat soyut kavramları değil, gerçek hayatı incelemek isteyen bir kimse, kâr ile ücret arasındaki ilişkiyi kavrayabilmek için, her şeyden önce bu ilişkilerin sınıfsal nedenlerini, yani *işveren-işçi* ilişkilerini gözden geçirmek zorundadır. Böylelikle, ekonomik bir sorunun araştırılması, sonunda tarihsel bir aşamanın araştırılması halini alacaktır.

Toplumların gelişimini bilimsel olarak açıklayan Marksizm, bütün öteki bilimler gibi, deneylere, tarihin ve doğanın gerçeklerine dayanır. Bu yüzden, Marksizm, tamamlanmış, bitmiş bir dünya görüşü değildir. Toplumlar evrimden geçtikçe, ortaya yepyeni ortak çabalar çıktıkça, insanların tecrübeleri arttıkça, Marksizm de sürekli olarak gelişir ve ortaya çıkan yeni gerçeklere de aynı kesinlikle uygulanabilir. Nitekim Marx'ın ölümünden sonra Marksizme en büyük katkılar V. İ. Lenin (1870–1924) tarafından yapılmıştır.

Dış dünya hakkında edindiğimiz bilgiler, bize, dış dünyayı kendi isteklerimize uygun olarak değiştirebilme imkânlarını verir. Aynı şekilde, Marksizm de, toplumu

belirli bir yönde değiştirme çabalarımızda rehber olur. Çünkü, toplumları düzenleyen, yöneten sosyal ve ekonomik yasalar, dış dünyayı düzenleyen ve yöneten yasalar kadar kesin ve geneldir. İşte Marksizm, eşya ile insan toplumlarına aynı kesinlikle uygulanabilen toplumsal yasaların bulunması, açıklanması ve kullanılmasıdır.

Aşağıdaki bölümler, Marksist dünya görüşünün en ilginç alanlarda uygulanmasını göstermektedir.

II

Toplumsal Gelişimin Yasaları

İnsanlık tarihi, genellikle, ya milletler arasındaki savaşlarla ya da komutanların, devlet adamlarının, kralların, imparatorların hayatlarıyla açıklanır. Bazen, bu kişileri şu ya da bu eyleme sürükleyen nedenlerin sadece bireysel oldukları ileri sürülür. Örneğin, bir kral bir bölgeyi ya sırf kendi kişisel ihtirasını tatmin için fethe çalışmıştır ya da yine kendi bireysel değerleri onu belirli bir dış politika gütmeye zorlamıştır. Bazen de, ulusal ya da dinsel etkenler üzerinde durulur, ülkelerinin şan ve şerefinin, egemen kişilerin eylemlerini etkileyen en önemli nedenler oldukları belirtilir.

Marksizme göre, tarihin böyle açıklanması gerçeklere aykırıdır.

Çünkü tarihin bir bilim olabilmesi, kişileri değil, ancak halkları, insan topluluklarını esas almasıyla mümkündür. Örneğin, 1640 İngiliz Devrimi'ni yöneten Cromwell'in tarihte önemli bir yeri varsa da, bu, Cromwell'in kişisel özelliklerinden dolayı değil, yönettiği devrimin feodalizmin katı kalıplarını kırarak İngiltere'de kapitalizmin gelişmesine önayak olmasından ileri gelmektedir. Önemli olan, Cromwell'in dinsel inançları ve entrikaları değil,

Cromwell Devrimi'nin İngiltere'nin üretim düzeninde yaratmış olduğu değişimdir. Tarihi bir *bilim* haline getiren, işte bu gerçeklerin araştırılmasıdır. Böyle bir araştırma sonunda elde edilen bilginin, diğer toplumların ve diğer dönemlerin araştırılması sonunda elde edilecek bilgilerle kaynaştırılması, birleştirilmesi sonunda, toplumların gelişmelerini, tarih içindeki evrimlerini açıklayan genel görüşler ortaya konulabilir. Gerçeklere dayanan bu görüşler, fizik ya da kimya yasaları kadar kesinlik kazanabilir. Bu yasalar, ortaya çıkarıldıktan ve kavrandıktan sonra, tıpkı diğer yasalar gibi kullanılabilir ve toplumların gelecekteki muhtemel gelişimlerini şimdiden görmek ve etkilemek mümkün olabilir.

Demek ki, bütün insanlık tarihinde yürürlükte olan doğal ve toplumsal yasaları ortaya çıkarabilmek için Marksizm kişileri değil toplulukları, halk kitlelerini ön plana almaktadır. Bu toplulukların Marksist araştırması ise, bize, ilkel toplumlar dışındaki bütün toplumlarda kişilerin birbirinden farklı gruplara bölündüğünü, bağımsız bireyler halinde değil de, sınıflar halinde eylemde bulunduğunu göstermektedir.

Öyleyse nedir bu sınıflar?

En basit tanımlamasıyla, sınıflar, yaşantılarını aynı şekilde sürdüren kişilerden meydana gelmiş topluluklardır. Örneğin, feodal toplumlarda krallar ve derebeyleri, yaşantılarını, "serf"lerin, yani toprağa bağlı köylülerin hizmetleri ve üretimleriyle sağlıyorlardı. Böyle bir toplumda bütün üretimi serfler gerçekleştiriyordu. Hiçbir iş yapmayan derebeylerinin çıkarları ise aynı idi: Serflerin

ürettiği ürünlerin mümkün olduğu kadar fazlasına sahip çıkmak, feodal toprakları ve bu topraklar üzerinde zorla çalıştırılan köylülerin sayısını çoğaltmak... Buna karşılık, toprağa bağlı köylülerin istedikleri de, aynı şekilde ortaktı: Ürettiklerinden mümkün olduğu kadar fazlasını kendilerine saklamak, sadece kendileri için çalışma bağımsızlığına kavuşmak, ayrıca hem yasa koyucu hem de yargıç durumunda bulunan derebeylerinin adaletsizliğinden kurtulmak...

İşte bu yüzdendir ki, her feodal toplumda serflerle derebeyiler arasında bitip tükenmek bilmeyen bir mücadele vardı. Bu mücadele, bazen kişisel olarak, bazen gruplarla, bazen de gruplardan da ötede tüm sınıflar halinde yapılıyordu. Örneğin, 1381 yılında İngiltere'de John Ball ve Wat Tyler tarafından yönetilmiş bulunan isyana serflerin hepsi katılmıştı. Üstelik bu gibi köylü isyanları sadece İngiltere'ye özgü değildi. Almanya'da, Rusya'da ve diğer birçok ülkede köylüler zaman zaman sınıf halinde derebeylerine karşı başkaldırmışlardı.

Serfler, derebeylerine, toprak ürünlerinin dışında el emeğiyle ürettikleri bütün öteki ürünlerden de haraç vermek zorundaydılar. Bu el ürünlerinden derebeyi sınıfının tüketemedikleri bir süre sonra tacirler tarafından satın alınmaya başlandı. Serflerin bir kısmı belirli üretim dallarında hüner kazandılar. Böylece, kapalı bir ekonomiden yavaş yavaş *"pazar ekonomisi"*ne geçiş başladı. Pazar ekonomisinin gelişmesiyle ürünlerine müşteri bulan serfler, bu üretimi artırma çareleri aradılar. Böylece, tüccarlar tarafından sağlanan hammaddeleri işlemek bir gelenek

haline geldi. Bu gelişim sırasında, serflerden bazılarının, el emekleri sayesinde elde ettikleri kazançla bağımsızlıklarını derebeylerinden satın almaları da imkân dâhiline girdi. Bağımsızlıklarına kavuşan serflerin büyük bir kısmı, kasabalara yerleşip madenî eşya yapmaya, kumaş dokumaya başladılar. Diğer bir deyişle, hayatlarını zanaatçı olarak kazanan yeni bir sınıf belirdi. Bu gelişim çok yavaş bir şekilde yüzyıllarca sürdü. Feodal toplumda böylece bölgesel tüketim için yapılan üretimin yanı başında pazar için yapılan üretim de gelişti. Feodal bağlardan kurtulan zanaatçılar bir süre sonra başkalarını "ücretli" olarak çalıştırmanın kendi çıkarlarına olduğunu kavradılar. Böylelikle ilkel üretim araçlarına sahip olan bağımsız zanaatçılar "işveren" haline gelirken, bu işverenlerin yanında ücretli olarak çalışan bir "kalfa" sınıfı belirdi. Bu gelişimin sonunda, 16. yüzyıldan başlayarak varlıkları günümüze kadar süregelen iki ayrı sınıf doğdu: kapitalistler ve işçi sınıfı...

Derebeylerine ait topraklarda da eski feodal ilişkiler birer birer ortadan kalktı; serfler, toprak ürünlerinin bir kısmını derebeylerine vermek yerine kira ödemeye başladılar. Ayrıca bir kısım serfler derebeylerine para ödeyerek hem bağımsızlıklarını kazanmayı hem de derebeylerinden toprak satın almayı başardılar. Böylelikle bir süre sonra büyük toprak sahibi hür köylüler ortaya çıktı. Bu büyük toprak sahipleri ve açıkgöz derebeyleri, kendi topraklarını işletebilmek için ücretli olarak çalışan insanlar kullanmaya başvurdular. Neticede, kırsal bölgelerde kapitalist çiftçilerle toprak işçileri iki ayrı sınıf olarak belirdi.

Kapitalist sınıfın şehirlerde ve köylerde gelişimi, eski egemen feodal sınıfların egemenliğinin sona ermesi demek değildi. Aksine, krallar, toprak sahibi asiller ve din adamları, gelişmekte olan kapitalizmi kendi çıkarları için kullanabilmek amacıyla her yola başvurdular. Bağımsızlıklarını satın almış ya da derebeylerine haraç vermemek için kasabalara kaçmış bulunan eski serfler, bir süre sonra bağımsızlıklarının ne derece sınırlı olduğunu günlük yaşantı içinde öğrendiler. Çünkü, krallarla derebeyleri, hatta kilise, bu eski serfleri bin bir türlü keyfî vergi ödemeye zorluyorlardı. Sanayi ile ticaretin doğal gelişimi, egemen feodal sınıflar tarafından konulan kurallarla kasıtlı olarak sınırlanıyordu.

Kralları, toprak sahibi asilleri ve din adamlarını güçlü kılan acaba ne idi? Devleti bütünüyle kendi egemenlikleri altında tutmaları... Silahlı kuvvetler, yargıçlar, hapishaneler, yasalar, hepsi feodal egemen sınıfların emrindeydi. Dolayısıyla kapitalist sınıfın gelişmesi, kudret kazanmasıyla beraber kapitalistlerle feodal egemen sınıflar arasında bir sınıf kavgasının da başlaması zorunlu idi... Kapitalistlerin egemenliklerini bütün topluma kabul ettirebilmek için sahneye koydukları bu sınıf kavgası asırlarca sürdü. Geri kalmış ülkelerin bir kısmında bu savaş hâlâ sürüp gitmektedir. Bununla beraber, örneğin İngiltere, Fransa gibi ülkelerde bu savaş çoktan kapitalist sınıfın zaferiyle sonuçlanmıştır.

Peki, nasıl oluyor da, kapitalistler egemenliklerini belirli ülkelerde bütün topluma daha çabuk kabul ettirebiliyorlar?

İngiltere'de gelişmekte olan kapitalist sınıfın, feodal egemen sınıflar tarafından konulan vergilerle ticarî kısıtlamalara karşı açtığı mücadele, daha 17. yüzyılın ortalarında en şiddetli noktasına varmıştır. Feodal devlet tarafından ticaret ve sanayiye konulan bu kısıtlamalar, feodal üretim düzeninden kapitalist üretim düzenine geçişi zorlaştırıyor, geciktiriyordu. Kapitalistler önce barışçı yollar denediler, örneğin krallardan şefaat dilediler, vergi ödemeyi reddettiler, üretimi kısıtladılar. Fakat bu pasif mücadele ile devletten kopartabildikleri tavizler çok sınırlıydı. Sonunda kapitalistler için tek yol kaldı: kuvvete kuvvetle karşı koymak, feodal düzeni zorla değiştirmek... Aksi halde, pasif mücadele sadece eski feodal egemen sınıfların egemenliğini uzatacak, kapitalist düzenin gerçekleşmesi için daha uzun yıllar gerekecekti. Dolayısıyla halk kitlelerini feodal egemen sınıflara, bu sınıfların keyfî olarak koydukları insafsız vergilere, ticaret hayatındaki kısıtlayıcı hükümlere, adil olmayan yargıçlara karşı ayaklandırmak gerekliydi. Feodal kurallara ve derebeylerine karşı koyan her kişinin, satılmış yargıçlar tarafından tutuklanıp haksız yere cezalandırılmasına bir son verme zamanı gelmişti artık. Diğer bir deyişle, sızlanma ve yalvarma devri geçmişti, devrim dönemi başlamıştı. Bu devrimde önderlik, en dinamik toplumsal sınıfın, yani burjuvaların olacaktı. Ancak bu silahlı devrimin başarıya ulaşmasından sonradır ki, kapitalist sınıf egemen hale gelebilir, kapitalizmin gelişmesini önleyen her engeli birer birer ortadan kaldırabilir ve bu gelişme için gerekli olan koşulları, yasaları topluma kabul ettirebilir.

Tarih kitaplarında, İngiltere'deki bu devrimin, Katolik eğilimleri olan zalim 1. Charles'a karşı özgürlük taraftarı ve katoliklikten nefret eden Cromwell tarafından yürütüldüğü yazılıdır. Daha doğrusu, İngiltere'deki kapitalist devrim, genellikle bir din savaşı imiş gibi açıklanır. Oysa Marksizm, bireylerden de öteye gider, kullanılan harcıâlem sözlerin ardında yatan gerçek nedenleri araştırır. Bu yüzdendir ki, Cromwell Devrimi'ni bir din savaşı olarak değil, güçlenen kapitalist sınıfın feodal egemen sınıflardan egemenliği alabilmek için giriştiği zorunlu toplumsal mücadele olarak görür. Marksizmin bu açıklamasını, tarihsel gerçekler de tamamen desteklemektedir. Cromwell Devrimi'nden ve bu devrimin 1688 yılındaki ikinci aşamasından sonra İngiltere'deki kapitalist sınıfın devlet üzerindeki egemenliği çok artmıştır. Ancak, İngiltere'de kapitalist devrimin şartlar tam anlamıyla oluşmadan erken gerçekleştirilmesi yüzünden kapitalist sınıf egemenliği tam ve mutlak olarak ele geçirememiştir. Cromwell Devrimi'nden sonra eski feodal ilişkilerin çoğu ortadan kalkmışsa da, büyük toprak sahibi asiller, para sahibi diğer gruplarla, örneğin kilise ile işbirliği yaparak varlıklarını ve devlet yönetimindeki nüfuzlarının bir kısmını bugüne kadar sürdürebilmişlerdir. Oysa, Fransa'daki kapitalist devrim ancak 1789 yılında gerçekleştirebilmişti. Bu nedenle, 1789 Devriminin Fransız toplumunda doğurduğu değişimler çok köklüdür. Bütün romantik aksi iddialara rağmen, Marksizm, bu kökten değişmelerin nedenlerini ne Rousseau'nun insan haklarını savunan yazılarında, ne de Fransız Devrimi'nin bütün

dünyaca ünlü *"Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik"* sloganında bulur. Tıpkı Cromwell Devrimi'nde olduğu gibi, Fransız Devrimi'nin özünde de, soyut adalet ilkeleri değil, sınıf kavgası bulunmaktadır.

İnsanlık tarihini değiştiren bu gibi devrim dönemleri hakkında Marx şunları söylemiştir: *"Nasıl ki bir kişi hakkında tüm değerlendirmemizi, bu kişinin kendisi hakkındaki fikirlerine, sözlerine dayanak yapamazsak, devrim dönemlerini de kendi iddialarıyla değerlendiremez, yargılayamayız."* (*Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, "Giriş" bölümü). Demek ki, devrimlere önderlik eden kişiler, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, insanlık, kardeşlik, eşitlik gibi soyut kavramlar uğruna mücadele ettiklerini söyleyebilirler. Oysa, devrim dönemlerinin tam olarak kavranabilmesi için bu gibi sözlere değil, sınıflar arasındaki egemenlik savaşına, yani dinamik bir sınıfın bütün engellere rağmen egemenliği eski egemen sınıflardan nasıl koparıp aldığına dikkat etmek gerekir. Devrimler, ancak sınıf kavgası açısından bakıldığında anlam ve değer kazanabilirler.

Tarihin bu Marksist yorumlamasına göre, toplumların gelişmesini sağlayan en önemli unsur, sınıflar arasındaki egemenlik savaşıdır. Bununla beraber, toplumun üretim gücü gelişip belirli bir aşamaya ulaşmadan önce toplumun sınıflara bölünmesi, yeni sınıfların ortaya çıkması mümkün değildir. Örneğin, kuvvetle işletilen makinelerin icadından sonra üretim muazzam ölçüde artmıştır. Fakat iş bununla da bitmemiştir. Bu makinelerin kullanılmaya başlanmasıyla ilkel dokuma tezgâhlarında kumaş dokuyanlar kısa zamanda ortadan kaybolmuşlardır. Çünkü

elleriyle ve ilkel üretim araçlarıyla üretimde bulunanların makinelerle rekabet etmesi imkânsızdır. Bu makineleri kullanan bir işçi bir günde bir dokuma ustasının bir haftada dokuduğundan daha fazlasını dokuyabilmektedir. Bu yüzden, evvelce ilkel üretim araçlarına sahip olan ve bu araçları kendi elleriyle kullanarak üretimde bulunan zanaatçılar, bir süre sonra iki sınıfa ayrılmışlardır. Makinelere, yani üretim araçlarına sahip olan, bununla beraber bu makinelerle bizzat üretimde bulunmayan kapitalist sınıfı ve sahip olmadıkları makinelerle bir ücret karşılığı kapitalistler hesabına üretimde bulunan sanayi işçileri sınıfı...

Toplumdaki bu köklü değişme, bazı kişilerin bilinçli eylemleriyle belirli bir plana uygun olarak gerçekleşmemiştir. Aksine, yeni teknik bilgileri; yeni üretim araçlarını üretime uygulayanların hiçbirisi üretim yöntemlerindeki bu değişikliklerin zorunlu kılacağı toplumsal değişmeleri önceden ne görebilir ne de isteyebilirlerdi. Marx daha önceki toplumsal değişmelerin hepsinin de aynen bu şekilde ortaya çıktığını göstermiştir: İnsan sürekli olarak artan, zenginleşen bilgisini üretime uygulamaktadır. Uygulanan yeni yöntemler de toplumda değişmeler yaratmaktadır. Bu toplumsal değişmeler sınıflar arasında çatışmalara yol açmakta ve en sonunda bir sınıf savaşı zorunlu hale gelmektedir. Sınıf savaşlarının çok kereler soyut kavramları ya da dinsel, siyasal kurumları savaş nedeni olarak kabul etmesi şundan ileri gelmektedir: Bütün bu kavramlar, bütün bu toplumsal kurumlar eski üretim biçiminin, eski sınıf ilişkilerinin sonuçlarıdır.

Bu kavramları, bu kurumları doğuran etkenlerle, yok eden etkenler nelerdir? Marx, bütün kavramların, bütün kuramların her zaman ve her şeyde insanların ortak çabalarının, ortak yaşantılarının sonucu olduğunu göstermiştir. İnsanlar, ilk olarak yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan şeyleri üretmekte, ayrıca, içinde yaşayacakları barınakları kurmaktadırlar. Tarihteki ve dünya üzerindeki yerleri ne olursa olsun, ilkel kabilelerden, köle kullanan toplumlardan feodal ve kapitalist düzenlere kadar her toplumda kişiler arasındaki ilişkilerin tümü toplumdaki üretim biçimine bağlıdır. Üretim biçiminin etkisi altındadır. Toplumsal kurumlar önceden tasarlanıp tepeden inme kurulamazlar. Aksine, belirli bir grup için yürürlükte olan geleneklerin, âdetlerin yoğunlaşması, kalıplaşmasıyla yasalar, erdemlilik kuralları ve dönemin kendine özgü kavramları ortaya çıkar. Bu kavramlarla toplumun üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçiş, bütün kurumların, bütün kavramların da değişmesine sebep olmaktadır. Belirli bir toplumsal aşamada erdemli sayılan bir eylem, başka bir aşamada erdemsizliğe örnek olarak gösterebilir, ya da yüzyıllardır kınanan bir davranış birdenbire herkes tarafından benimsenebilir. Örneğin kilisenin mutlak egemenliği altındaki feodal toplumlarda dünya nimetlerine kıymet vermek, zenginleşmek için çalışmak bir küfür, bir günah sayılırken kapitalizmin gelişmesinden sonra daha fazla kazanabilmek için çaba harcamak en büyük erdemler arasında sayılmaya başlanmıştır. Bundan başka, üretim

ilişkilerinde meydana gelen somut ve kökten değişmeler, eski üretim ilişkilerini temsil eden kurumlara karşı bir fikir savaşı açılmasını gerektirmektedir.

Kapitalizmin gelişmesi ve feodal düzene karşı egemenlik savaşına başlamasıyla beraber ortaya yepyeni kavramlar, yepyeni fikirler de çıkmıştır. Bireysel haklara öncelik veren ve merkezî otoriteye karşı olan dinî akımlar zamanla güç kazanmıştır; burjuva düşünürleri herkesin serbestçe ticaret yapmaya hakkı olduğu görüşünü savunmuşlardır. Öyle ki, dışardan bakıldığında kapitalizm ile feodalizm arasındaki savaş dinsel inançlarla soyut insan hakları uğrunda yapılan bir savaş gibi görünmüştür. Oysa esas çatışma kavramlar ve fikirler arasında değil, egemenlik için sonuna kadar çarpışmayı göze almış iki sınıf arasında olmuştur...

Marksistlere göre toplumların kuruluş nedenleri birtakım soyut ilkeler değildir. Çünkü Marksizme göre bütün ilkeler, bütün kavramlar sadece toplumların belirli bir aşamasını insan düşüncesinde yansıtmaktadır. Dolayısıyla tarihteki yerleri, yani üretim biçimleri ayrı olan toplumlarda aynı ilkelerin uygulanmasına imkân yoktur. Her toplumsal aşama kendi ilkelerini, kendi kavramlarını, kendi bilincini de beraberinde getirmektedir. Üstelik evrensel sayılan ilkeler, örneğin bütün insanların eşit olduğu ilkesi, değişik aşamalardaki toplumlarda asla aynı anlama gelmemektedir. Yunan şehir devletlerinde insanların eşitliği sadece hür vatandaşlar için bir anlam taşıyordu. Köleler ancak sömürülmede birbirlerine eşittiler. Fransız Devrimi'nin "özgürlük-kardeşlik-eşitlik" ilkele-

ri aslında şu anlama geliyordu: Özgürlük, günden güne güçlenmekte olan kapitalist sınıfın istediği gibi ticaret yapabilme özgürlüğü idi. Eşitlikten anlaşılan, kapitalistlerin feodal egemen sınıflarla aynı imtiyazlara sahip olabilmeleriydi. Kardeşlik ise, kapitalistlerin feodal devletin baskılarına karşı birbirlerini korumaları, desteklemeleri anlamına geliyordu. Görülüyor ki, burjuva düşünürleri tarafından evrensel gibi gösterilmelerine rağmen, Fransız Devrimi'ndeki kutsal ilkelerin hiçbirisi ne Fransa'daki emekçileri, ne de Fransız sömürgelerindeki halkları kapsamına alıyordu.

Öyleyse bir kural olarak belirtebiliriz ki, toplumun kuruluşuyla, yönetilmesiyle ilgili bütün kavramlar sınıfsal kavramlardır. Toplumdaki egemen sınıfın kavramlarıdır. Toplumdaki egemen sınıfın, yani üretim araçlarına sahip olanların propaganda ile, beyin yıkama ile, eğitim kurumlarıyla, yayın araçlarıyla, kiliselerle, mahkemelerle, yasalarla ve çok kereler silah zoruyla bütün topluma kabul ettirdiği kavramlar... Elbette egemen sınıfa mensup olanlar hiçbir zaman bir araya gelip de "evet, ileriye sürdüğümüz bu fikirler baştan aşağıya yanlıştır, ama kendi çıkarlarımızı sürdürmek için ne pahasına olursa olsun topluma mal etmek zorundayız" demeyeceklerdir. Hatta bu kavramlar, bu fikirler, egemen sınıf tarafından bilinçli olarak dahi ortaya çıkarılmamaktadır. Marksizmin gösterdiği gibi, bütün kavramların nedenlerini üretim biçiminde, sınıflar arasındaki ilişkilerde aramak gereklidir. Dolayısıyla egemen sınıfların çıkarlarını savunan kavramların tümü, üretim ilişkilerinden doğmaktadır. Bununla beraber, egemen sınıfların

üstünlüğünü ileri süren bir kavram bir kere ortaya çıktıktan sonra, üretim araçlarına sahip olanlar, bu kavramın kaybolması için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır. Nitekim krallar egemenlik haklarını tanrıdan aldıklarını ileriye sürerler, asiller diğer sınıflardan üstün kişisel yeteneklere sahip olduklarına gerçekten inanırlar. Kapitalistler zenginliklerinin, kendi zekâlarının, tutumlu çabalarının sonucu olduğu, işçilerin tembellikleri, sorumsuzlukları ya da aptallıkları yüzünden fakir kaldıkları düşüncesini savunurlar. Egemen sınıfların bu kavramları bütün topluma kabul ettirmeye çalışmaları anlamsız değildir. Çünkü bu kavramların, bu düşüncelerin sömürülen sınıflar tarafından kabul edilmemesi halinde, bu sınıfların bir gün ayaklanarak kralların kellelerini istemeleri ya da kapitalistlerin elindeki üretim araçlarına el koymaları mümkündür. Bu yüzden, sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde değil, sömürünün geçerli olduğu bütün toplumlarda egemen sınıflar kendileri için "zararlı fikirler"e karşı en korkunç baskı yöntemlerini kullanırlar.

Peki ama, mademki Marksizm üretim ilişkilerindeki değişimleri esas almakta ve düşüncelerle kavramların ikinci planda kaldığını ileri sürmektedir; öyleyse nasıl oluyor da bu gibi "zararlı fikirler" ortaya çıkabiliyor? Yani yeni bir üretim biçimi gerçekleşmeden, yerleşmeden bu üretim biçimi nasıl yansıyabiliyor? İnsanlar geleceğin üretim biçimlerini yaşamadan nasıl tasarlayabiliyorlar? Bu Marksizmin ilkelerine aykırı değil mi?

Bu sorunun cevabı şudur: Yeni bir üretim biçiminin yerleşmesi, eski üretim biçiminin yerini alabilmesi için

gerekli olan birtakım somut koşullar vardır. Bu koşullar ortaya çıkmadan insanlar yeni bir üretim düzenini düşünemezler. Fakat bu koşulların belirmesiyle, yani yeni üretim güçleriyle eski üretim ilişkileri arasında çatışmanın başlamasıyla birlikte insanlar da yeni üretim biçimleri düşünmeye başlarlar.

Örneğin, kapitalizmin başlangıcında ücretli emek sayesinde, üretim beklenmedik ölçüde artınca, artan ürünü ne pahasına olursa olsun satmak ve böylece kapitalist ilişkilerin sürdürülmesi için gerekli olan "kâr"ı sağlamak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Feodal düzenin ticaret hayatına koyduğu kısıtlamaları ortadan kaldırmadan bu teşebbüsü başarıya ulaştırmak mümkün olamayacaktı. Kapitalistler feodal devleti zorlayarak serbest ticareti kurmak zorundaydılar. Serbest ticaretin yerleşmesi ise kapitalizmin yerleşmesinden başka bir şey değildi. Bu yüzden, serbest ticaret kavramı, bu dönemi tanımlayan en önemli kavramlardan birisi haline gelmiştir. Görülüyor ki, kapitalist üretim biçiminin yerleşmesi için gerekli olan koşulların ortaya çıkmasıyla birlikte, bu üretim biçimini tanımlayan, savunan kavramlar ve fikirler ortaya çıkmaktadır.

Somut üretim ilişkilerinden doğmalarına rağmen, bir dönemi tanımlayan kavramlar bir defa yerleştikten sonra kişilerin eylemlerini ve dolayısıyla toplumları da etkilemektedir. Eski üretim biçimlerini savunan kavramların tümü tutucudur. Mevcut olanı savunur, yeniyi lanetler. Bu yüzdendir ki, egemen sınıflar her dönemde bu kavramları yaşatmaya çalışırlar. Buna karşılık yeni üretim biçimini

getiren koşullardan doğan kavramlar ise ilericidir. Yeni bir üretim düzenini gerçekleştirmeyi amaç alır. İşte bu gibi fikirlere egemen sınıflar tarafından "zararlı fikirler" denilmesinin biricik sebebi budur. Halkın bir kısmı açlığın pençesinde kıvranırken sırf fiyatını artırmak için gıda maddelerinin önemli bir kısmının yakılmasını, yok edilmesini salık veren bir düzenin, yani kapitalizmin kötü bir düzen olduğunu ileri sürmek kapitalistlerce en tehlikeli düşünceler arasında sayılacaktı. Çünkü böyle bir düşünce, kâr için yapılan üretimden toplumsal yarar için yapılan üretime geçilmesi gerektiği anlamını da taşımaktadır. Bu gibi düşüncelerin yoğunlaşması ve birikmesiyle sömürücü düzeni ortadan kaldırmayı amaç edinmiş siyasal örgütler, sosyalist partiler ortaya çıkabilir.

Görülüyor ki, toplumların gelişiminin Marksist yorumu, diğer adıyla tarihî maddecilik, sanılanın aksine, katı bir maddeci gerekircilik değildir. Yani insanın eylemlerinin mutlak surette çevresindeki maddi dünya tarafından belirlendiği gibi bir saplantı söz konusu değildir. Marksizme göre, toplumun ve bireyin eylemleri arasında birbirini etkileyen sürekli ve dinamik bir alışveriş vardır. Çevre ve toplum bireyin eylemlerini, bireyin eylemleri ise çevreyi ve toplumu etkilemektedir. Bireyin eylemleri, hem dış dünyadan gelen etkilere, hem de bu dünyayı kendi isteklerine uygun olarak değiştirmek için kullandığı bilgilere dayanır. Bu bilgilerin doğruluğu da eylem içinde anlaşılır. Yani, çevremiz hakkındaki bilgiyi oturduğumuz yerde değil, üretim hayatında, eylem içinde elde edebiliriz. Bu bilgiler biriktikçe, yeni üretim yöntemleri ortaya çıktıkça,

eski toplumsal ilişkiler, eski toplumsal kurumlar bu yeni gelişimi engellemeye başlar, yeni üretim yöntemlerini kısıtlamaya çalışır. Sömürülen sınıf bu çatışmayı günlük yaşantısı içerisinde öğrenir. Başlangıçta şu ya da bu aksaklığa, şu ya da bu haksızlığa karşı mücadeleye girişir, fakat kısa zamanda bu mücadele genelleşir ve yeni bir üretim düzenini kurmak isteyenlerle sömürücü sınıflar arasında sınıf savaşı başlar.

Belirli bir noktaya kadar yeni üretim ilişkileri, planlanmadan, kendi kendine gelişir. Eski toplumsal düzene karşı yürütülen mücadele de başlangıçta tıpkı böyledir. Fakat sonunda eski sınıf ilişkilerinin toplumsal gelişimi engellediği, yeni üretim yöntemlerinin gerçekleşmesini önlediği açıkça anlaşılır. İşte bu aşamada *"geleceği avuçlarında tutan sınıf"*, sınıf savaşını bilinçli olarak yürütmeye başlar.

Bununla beraber, üretim gücündeki gelişmenin bilinçsiz ve plansız bir aşamadan geçmesi artık gereksizdir. Çünkü insanoğlu, toplumsal değişmelerin konuları hakkında yeterli bilgiye ve tecrübelere sahip olmuştur. İçinde yaşanan aşamanın üstüne çıkıp, üretimin bilinçli ve planlı şekilde yapıldığı yeni bir toplumsal düzen kurmak mümkündür. Engels, bu aşama hakkında şöyle demektedir:

"Şimdiye kadar bütün insanlık tarihine hükmetmiş dış kuvvetlerin hepsi, insanların egemenliği altına girecektir. İşte ancak bu aşamadan sonra insanlar kendi tarihlerini tam bir bilinçle yine kendileri yaratacaklardır."

III

Kapitalist Toplum

Marx, hayatının önemli bir kısmını kapitalizmin incelenmesine adamıştı. 19. yüzyılda İngiltere'de kapitalizm, feodalizmin tamamen yerini almış, diğer ülkelerde de büyük ölçüde yayılmıştı. Marx'ın amacı, kapitalist toplumun işleyiş mekanizmasını bulup ortaya çıkartmaktı. Kapitalizm, ezelden beri süregelen bir düzen değildi. Egemenliğini topluma yavaş yavaş kabul ettirmiş, bir üretim düzeni olarak yavaş yavaş gelişmişti. Marx'ın zamanındaki kapitalizm, İngiltere'de 18. yüzyılın sonlarında yaşanan Sanayi Devrimi sırasındaki kapitalizmden çok farklıydı. Marx için önemli olan, kapitalizmi kendi dönemi için tanımlamak, yorumlamak değil, bu üretim düzeninin hangi yönde gelişmekte olduğunu ortaya koyabilmek, ayrıca niçin belirli bir yönde geliştiğini açıklayabilmekti. Marx'a gelinceye kadar bu sorunu hiç kimse böyle ortaya koymamıştı. Ekonomik konular hakkında yazı yazanların hepsi de, kapitalizmi olduğu gibi almışlar ve bu üretim düzeninin hiçbir zaman değişmeyeceğini kabul etmişlerdir. Oysa Marx'a göre, bütün diğer üretim düzenleri gibi kapitalizm de sürekli değişimlere uğramakta idi. Dolayısıyla, Marx'ın çalışmaları kısır, skolastik bir tanımlama değil,

bilimsel bir görüş idi. Çünkü, kapitalizmin hangi yönde, nasıl ve niçin değişmekte olduğunu görebiliyor ve gösterebiliyordu.

Feodal üretim biçimi, zamanla yerini "kâr" için yapılan üretime bırakmak zorunda kalmıştır. Kâr, kapitalizmin ana özelliğidir. Kâr amacıyla yapılan üretimin gerçekleşebilmesi için iki unsurun bir arada bulunması gereklidir: 1) Üretim araçlarını, yani makineleri satın alabilecek malî güce sahip olanlar, yani kapitalistler... 2) Hiçbir üretim aracına sahip olmayan ve kapitalistlerin üretim araçlarıyla çalışmaktan başka çalışma ve yaşama imkânı bulunmayanlar, yani işçiler...

İşçilerin ürettiği ürünler doğrudan doğruya ne kendileri tarafından ne de kapitalistler tarafından kullanılır. Bu ürünlerin tümü, kapitalistler tarafından para karşılığında satılır. Bu şekilde üretilen ürünlere "meta" adı verilir. Bunlar, piyasada satılmak üzere üretilmiş ürünlerdir. Bu üretim süreci sonunda işçilerin ücretleri ile hammadde ve diğer gerekli üretim masrafları ödendikten sonra kapitalistlere kalan kısma kâr adı verilir.

Peki kârın kaynağı nedir? Marx açıkça göstermiştir ki, kâr, kapitalistlerin ürünleri kendi değerlerinin üzerinde satmalarıyla elde edilmez. Çünkü, bu takdirde bir kapitalistin kârı ötekinin zararı olacak ve kârlarla zararlar birbirlerini götüreceğinden, sonunda kapitalist sınıf için genel ve toplam bir kâr kalmayacaktır. Dolayısıyla, pazarda satılan bir ürünün değeri, aynı zamanda kapitalistlere kalacak kârı da kapsamaktadır. Demek ki, kâr satış sırasında değil, üretim sürecinde yaratılır.

O halde kârın kaynağını ortaya çıkarabilmek için üretim sürecini adamakıllı incelemeli ve bir malı, üretimi için gerekli olan harcamaların toplamından daha "değer"li kılan etkeni ortaya çıkartmalıyız.

Bu sorunu çözümleyebilmek için önce "değer"in anlamını ortaya koymamız gerekir. Günlük hayatta "değer" deyimi, birbirinden farklı iki anlamda kullanılmaktadır. Bir eşya bir kimseye getirdiği yarar bakımından "değerli" sayılabilir. Örneğin, susamış bir insan için suyun "fayda değeri" vardır. Ya da başka bir eşya, diğer bir insan için "duygusal değer" taşıyabilir. Fakat değerin bu iki anlamı dışında, yine günlük hayatta kullanılan bir başka anlamı daha vardır. Pazarda bir satıcı tarafından bir alıcıya satılan malın değeri, diğer bir deyişle "mübadele değeri"

Kapitalist üretim düzeninde dahi, ürünlerin bir kısmının sipariş üzerine belirli kişiler için özel olarak üretildiği doğrudur. Bu gibi özel üretimlerde satıcı ile alıcı arasında özel bir fiyat tespit edilir. Örneğin, zengin biri kendi zevkine göre bir yat ısmarlayabilir ya da özel otomobilinde diğer otomobillerde bulunmayan özellikler isteyebilir. Bununla beraber, bu gibi malların üretimi, toplam ürünler dikkate alındığında, çok sınırlı bir yer işgal eder. Bu yüzden, Marx'ı ilgilendiren, bu çok sınırlı üretim değil, kapitalist düzeni tam olarak tanımlayan piyasa için yapılan üretimdir. Her yıl binlerce çeşit mal, milyonlarca tonda üretilmekte ve pazara sevk edilmektedir. İşte bu ürünlere pazardaki "mübadele değeri"ni veren etken nedir? Örneğin, bir metre kumaş neden bir iğneden daha yüksek bir "mübadele değeri"ne sahip olabilmektedir?

Mübadele değerinin ölçüsü paradır. Bir ürün, belirli miktarda para değerindedir. Fakat ister para ile ister değiş tokuşla olsun, mallar, taşıdıkları değerler bakımından birbirleriyle nasıl kıyaslanmaktadır? Marx, bütün kıyaslamalarda olduğu gibi, bu kıyaslamada da, malların ortak bir yönünün olması, bu ortak özelliğin az ya da çok miktarda hepsinde bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. Aksi takdirde, pazardaki mallar arasında değer bakımından bir karşılaştırma yapmak ve mübadelede bulunmak imkânsız olacaktır. Elbette bu ortak özellik, renk, koku ya da ağırlık gibi fiziksel özellikler ya da malların insan hayatı için taşıdıkları "fayda değeri" değildir. Çünkü, herkesin bildiği gibi, yaşantı için hiç de zorunlu olmayan otomobillerin "mübadele değeri" yaşantı için mutlak surette gerekli yiyecek maddelerinin "mübadele değeri"nden çok daha fazladır. O halde, fiziksel özellikleri, özel yarar ve duygusal değer gibi soyut kıstasları bir yana bırakmalı ve sorunun temeline inmelidir. Marx, bunu yapmış ve malların ortak özelliğinin, hepsinde bulunan *"insan emeği"* olduğunu göstermiştir. Herhangi bir malın "mübadele değeri", bu malın üretimi için gerekli olan *"çalışma süresi"* ile doğru orantılıdır. Yani, üretiminde fazla insan emeği harcanan bir malın, mübadele değeri de fazla olacaktır.

Burada dikkat etmemiz gereken önemli bir nokta vardır. Mallar pazarlarda alınıp satılırken, kendi özel değerleriyle değil, ortalama mübadele değeriyle işlem görürler. Çünkü, belirli bir malın üretimi için gerekli olan çalışma süresi bir yerden diğerine, bir fabrikadan ötekine göre değişebilir. Fakat pazara sunulduktan sonra, kaynağı ne

olursa olsun, hangi fabrikadan gelirse gelsin, bu mal, aynı mübadele değerini taşıyacaktır. Demek ki, malın özel, bağımsız bir değeri olmaz. Bu değeri tayin eden etken, o üretim döneminde bu malın normal şartlarda üretilmesi için gerekli olan ortalama çalışma süresidir. Toplumsal bakımdan gerekli olan ortalama çalışma süresi esastır.

Kapitalist üretim düzeninde malların mübadele değeri, bu malların üretimi için gerekli olan çalışma süresi ile tayin ediliyorsa, gerçek üreticinin, yani işçinin ücreti nasıl tespit edilecektir? Marx bu sorunu çözümlerken şu noktayı göz önünde tutmuştur: Kapitalistler için, üretimde kullandıkları emek gücünün, diğer üretim harcamalarından farklı bir yanı yoktur. Başka bir deyişle, emek gücü üretime kişisel olarak değil de, sadece bir üretim unsuru olarak girer. Dolayısıyla emek gücünün mübadele değeri de, tıpkı diğer mallarda olduğu gibi tayin edilmektedir. Diğer malların mübadele değerini o malların üretilmesi için gerekli olan çalışma süresi tayin ettiğine göre, emek gücünün mübadele değeri de, emek gücünün üretilmesi için gerekli olan çalışma süresiyle tayin edilecektir. Emek gücünün üretilmesi için gerekli olan çalışma süresi nedir? İşçi ile ailesinin günlük yaşantılarını sürdürebilmeleri için gerekli olan yiyecek, giyecek, yakıt ve barınağın üretimlerinde harcanan zamandır. Elbette bu toplam çalışma süresi günlere bölünecek ve işçinin günlük ücreti, başka adıyla günlük mübadele değeri, kendisinin ve ailesinin bir günde tükettiği yiyecek, eskitebildiği giyecek ve kullandığı yakıtla tayin olunacaktır. İşte işçi, emek gücünü kapitaliste bu mübadele değeriyle satmaktadır.

Kapitalist bir toplumda işçiyle ailesinin günlük ihtiyaçlarının üretilmesi için, örneğin, dört saat yetebilir. Diğer bir deyişle, işçinin ve ailesinin günlük ihtiyaçlarının mal olarak pazardaki toplam mübadele değeri dört çalışma saati olabilir. Bu durumda işçinin günlük emek gücünün mübadele değeri de, dört çalışma saati olacaktır. Yani kapitalist, işçiye dört çalışma saati karşılığı para ödeyecektir. Oysa işçi dört değil, sekiz ve çok kereler on, on iki saat üretimde bulunur. Bu durumda işçi ilk dört saatlik üretimiyle kendisine verilen ücretin karşılığını ödemiş olacak, bu ilk dört saatten sonraki üretimi tamamen kapitalist için yapacaktır. İşçinin günlük emek gücünün mübadele değeri dört çalışma saati olduğu için, kapitalist, işçiye dört saatten sonraki üretimi için hiçbir şey ödemeyecektir. İşte, karşılığı kapitalistler tarafından ödenmeyen bu çalışma, kapitalistlere kalan kârın, yani "artık değer"in kaynağıdır. Görülüyor ki kâr, alış veriş sırasında değil, üretim sürecinde işçinin sömürülmesiyle elde edilmektedir. İşçinin sömürülmesi, soyut bir burjuva kavramı değil, kapitalizmin ve kapitalistlerin varlıklarını borçlu oldukları somut bir gerçektir. Sömürme olmasaydı, kâr olmazdı; kâr olmasaydı, kapitalizm ve kapitalistler olamazdı...

Marx'ın değer ve artık değer hakkındaki bu bilimsel buluşlarını etraflıca incelememiz mümkün olmamakla beraber, burada birkaç önemli noktayı belirtmekte fayda vardır.

Şimdiye kadar hep "mübadele değeri" deyimini kullandık. Çünkü bu deyim, Marksist araştırmanın temel

taşıdır. Fakat şunu da unutmamalıyız ki, günlük hayatta mallar çok nadir olarak tam "mübadele değer"lerine satılır ve alınırlar. Hem mallar, hem de emek gücü, pazarda kendi gerçek mübadele değerlerinin üstünde ya da altında bir fiyatla işlem görürler. Örneğin, belirli bir mal, piyasaya talep edilen miktardan daha fazla sürülebilir. Bu durumda malın mübadele değeri, gerçek mübadele değerinin altında olacaktır, aksi halde, yani belirli bir mal piyasaya istenen miktardan daha az sürülürse, mübadele değeri gerçek mübadele değerinin üstünde olacaktır. Fiyatlardaki bu dalgalanmalar *"arz ve talep"*in etkisiyle meydana gelmektedir. İşte bu etki, burjuva iktisatçılarını, fiyatların tek nedeninin "arz ve talep" olduğu düşüncesine yöneltmiştir. Oysa, görüldüğü gibi, arz ve talep fiyatları ancak belirli bir seviyeden sonra etkilemektedir. Malların gerçek değerini veren bu seviye ise, ancak çalışma süresi ile tayin edilebilmektedir. Emek gücünün fiyatını, yani işçilere ödenen ücretleri etkileyen unsurlar arasında, "arz ve talep"de bulunmaktadır. Fakat bunun dışında başka etkenler de vardır. Örneğin, sendikaların gücü... Bununla beraber, bütün bu etkenlerin varlığına rağmen, kapitalist bir seviye etrafında oynamaktadır. Bu seviyeyi de, daha önce de belirttiğimiz gibi, işçilerin hayatlarını sürdürebilmesi için gerekli olan malların üretiminde kullanılan çalışma süresi tayin etmektedir.

Değişik seviyelerdeki işçilerin emek güçlerinin değerleri elbette birbirinden farklı olacaktır. Örneğin, tecrübeli bir mühendisin bir saatlik emeği, vasıflı olmayan bir işçinin bir saatlik emeğinden daha fazla değer yaratmaktadır.

Dolayısıyla, mühendisin emek gücünün mübadele değeri, kapitalist toplumda vasıflı olmayan işçinin emek gücünün mübadele değerinden fazladır. Marx bu değer farklarının, üretilen malların mübadele değerlerinde dikkate alındığını belirtmiştir.

Vasıflı bir işçinin emek gücünün vasıfsız işçiye oranla daha fazla değer taşımasının temel nedeni, ne vasıflı emeğin daha erdemli olduğu palavrasıyla, ne da başka bir nazariye ile izah edilebilir. Marx bu sorunu şöyle çözümlemektedir: Vasıflı bir işçinin emek gücünün daha değerli olmasının nedeni ile bir buharlı geminin bir sandaldan daha değerli olmasının nedenleri aynıdır. Yani ikisinin de üretilmeleri, meydana gelmeleri için daha fazla insan emeği harcanmıştır. Vasıflı işçinin yetiştirilmesi, eğitilmesi, ayrıca bu vasfı koruyabilmek için fiziksel bakımı vasıfsız bir işçiye oranla çok daha fazla emek harcanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla mübadele değeri de bu çalışma süresiyle orantılıdır ve daha yüksektir.

Bu arada belirtmemiz gereken bir nokta da şudur: Eğer emeğin yoğunluğu daha önceki seviyenin üstüne çıkarılacak olursa, örneğin her saatte bir kundura üretebilen bir işçi aynı üretim aletleriyle iki kundura üretmesi için zorlanırsa, sekiz saatlik bir üretim süresi içinde daha önce on, on iki, on altı saatte üretilebilen bir değer yaratabilir. Yani emeğin yoğunlaştırılmasıyla toplam "artık değer" ve dolayısıyla kâr oranı da arttırılmış olur.

Marx, kapitalist düzende kârın kaynağını açıklarken, aynı zamanda, bu üretim düzenindeki kaçınılmaz sınıf kavgasının nedenlerini de belirtmekte, açıklamaktadır.

Her fabrikada, her işyerinde işçilere ödenen ücretler, bu işçilerin ürettikleri değerlere asla eşit değildir. Çok kereler, bu değerlerin yarısına bazen yarısından da azına eşittir. İşçilerin ücretlerinin ötesinde ürettikleri değerlerin tümü kapitalistlerce gasp edilir. Dolayısıyla işveren bu artık değeri artırmak için elinden gelen her şeye başvuracaktır. Kapitalist bunu değişik yollarla yapabilir. Örneğin, ücretleri azaltır. Böylece, işçi çalışma gününün daha az bir kısmında kendisi için, daha büyük bir kısmında da kapitalist için çalışmış olur. Yahut emeğin yoğunluğunu artırır; böylece işçi kendisi için gerekli olan değeri daha kısa sürede üretir, yine geri kalan zamanda kapitalist için çalışır. Ya da çalışma süresini uzatır. Sekiz saatten on, on iki, on dört, on altı saate çıkartır. Dolayısıyla, örneğin ilk dört saatte ücretin karşılığı üretimde bulunan işçi, kapitaliste fazladan dört saat çalışmak yerine sekiz, on, on iki saat çalışmış olur. En son olarak da, bu yolların hepsini, mümkünse, bir arada denemeye çalışır. Yani ücretleri düşürürken, günlük çalışma zamanını ve emeğin yoğunluğunu artırmaya gayret eder. Elbette belirli bir sınırdan sonra bu yolların bir arada kullanılması imkânsızdır. Günde on altı saat çalışan bir işçiden yoğun üretim beklenemez. Buna karşılık, işçi de kendi durumunu daha iyiye götürmek üzere daha yüksek ücret talep eder, günlük çalışma süresinin ve emek yoğunluğunun düşürülmesi için mücadelede bulunur.

İşte bu nedenler yüzünden, kapitalistlerle işçiler arasındaki mücadele, kapitalist üretim düzeni var olduğu sürece devam eder. Bu, önceleri bir ya da birkaç işçinin

belirli bir işverene karşı açtıkları mücadele biçiminde belirir. Fakat zamanla mücadele genişler, güçlenir... Bir yanda işçi sendikaları, öte yanda işverenlerin örgütleriyle mücadele sınıflar arası bir mücadele halini alır. Sonunda işçiler kendi siyasî örgütlerini kurarlar, böylelikle sınıfın bütün kesimlerini ve diğer halk kitlelerini de kapitalizme karşı, kapitalistlere karşı örgütleyip bilinçlendirirler. En ileri aşamasında bu sınıf kavgası, bir toplumsal devrim halini alır. Kapitalist sınıfın egemenliğine son verilir ve işçilerin başka bir sınıf yararına sömürülmedikleri yeni bir düzen kurulur.

Bu nokta üzerinde ilerideki bölümlerde etraflıca duracağız. Esas olan şudur: Kapitalizmdeki sınıf kavgası, kapitalist üretim biçiminin kaçınılmaz bir sonucudur. İşçinin sömürülmesine dayanan bu düzende iki sınıfın çıkarları, sürekli olarak birbiriyle çelişki, birbiriyle çatışma halindedir.

Ücret ve kârın kaynağını açıkladıktan sonra, şimdi sermayenin (kapital) incelenmesine geçebiliriz. İlk olarak şunu belirtelim ki, üretim sürecinde işçi tarafından yaratılan "artık değer"in tümü, işverenin tekelinde değildir. Artık değerden toprak sahibi kirasını, banker faizini, aracı ise "ticarî kâr"ını aldıktan sonra arta kalan kısım, sanayi kapitalistinindir. Bu bölüşme, bizim daha önceki açıklamamızla çelişmez. Bu kapitalist sektörler, kendi paylarını artırmak için birbirleriyle mücadele ederlerse de, esas mücadeleyi toplam artık değeri artırmak için işçi sınıfına karşı verirler. Çünkü, işçi sınıfının daha fazla sö-

mürülmesiyle "artık değer" artınca, toprak sahibinin de, bankerin de, aracı tüccarın da, sanayi kapitalistinin de payı artacaktır.

O halde sermaye nedir?

Sermaye, birçok şekillerde bulunur: Üretim araçları, yani makineler, fabrikalar, işyerleri, binalar, hammaddeler, yakıt, üretim için gerekli diğer mallar ve işçilerin ücretlerini ödemek için gerekli paralar...

Bununla beraber her makine, her bina, her para, sermaye değildir. Örneğin, İrlanda'nın batı kıyısında yaşayan bir köylünün başını soktuğu bir barınağı, bu barınağın çevresinde biraz toprağı, birkaç hayvanı, bir sandalı ve kara günler için bir köşede sakladığı birkaç kuruşu bulunabilir. Fakat kendisinden başkasının efendisi değilse, yani hiç kimseyi yanında ücretli olarak çalıştırmıyorsa, sahip olduğu şeylerin hiçbiri sermaye değildir.

Fiziksel şekli ne olursa olsun bir mülk, ekonomik anlamda, ancak artık değer yaratmak üzere kullanıldığı takdirde sermaye olur. Diğer bir deyişle, işçilerin çalıştırılmasında ve dolayısıyla işçilerin üretiminden doğan artık değerin yaratılmasında kullanılan her mülk sermayedir.

Peki, sermayenin kaynağı nedir? Sermayeyi doğuran nedenler nelerdir?

Tarihin incelenmesi, bize, sermayenin ilk birikiminin, doğrudan doğruya çapulculuk, hırsızlık yoluyla yapıldığını göstermektedir. Örneğin, Amerika'dan, Hindistan'dan, Afrika'dan çalınan altınlar... Fakat, çalıp çırpma yoluyla biriktirilen sermaye, sadece bundan ibaret değildir. İngiltere'de yürürlüğe konulmuş bulunan "Toprak Ka-

pama Kanunları" ile, köylüler tarafından işletilen kamu toprakları zorla gasp edilip kapitalist toprak sahiplerine verilmiştir. İşledikleri toprakları gasp edilen köylüler için geriye bir tek çıkar yol kalmıştır: Evvelce sahip oldukları topraklar üzerinde ya da şehirlerdeki işletmelerde işçi olarak çalışmak... İlkel sermaye birikiminin gerçek kaynağının gasp, talan, hırsızlık olduğunu gösteren Marx, böylece kapitalistlerin, kazançlarını harcamayarak, çok tutumlu ve sade bir hayat yaşayarak ellerindeki serveti biriktirdikleri efsanesini yıkmıştır. Marx, bu efsane ile şöyle alay etmektedir:

"İlk günahın dinbilimdeki rolü ne ise, bu ilkel birikimin ekonomi politikteki rolü de odur. Evvel zaman içinde birbirinden çok farklı iki halk takımı varmış. Bunların biri çok zeki, çok çalışkan, çok tutumluymuş; diğerleri ise bütün kazançlarını işrette tüketen, tembel, akılsız kişilermiş... Böylece, sonunda çalışkanlar takımı bütün servetin sahibi olmuş, öteki sorumsuz, tembel takımına ise satacakları emeklerinden başka bir şey kalmamış... İşte bu ilk günah yüzündendir ki, halk tabakalarının büyük bir kısmı ne kadar çalışırsa çalışsın emeklerinden başka bir şeye sahip olamamaya ve ebediyete kadar fakir kalmaya mahkûmdurlar... Artık hiç çalışmayan bir azınlığın ise serveti günden güne artacaktır..." (*Kapital*, Cilt I, Bölüm XXVI)

Herkesin bildiği gibi, sermaye, ilkel birikim seviyesinde kalmamış, muazzam bir hızla artmıştır. Başlangıçtaki sermayenin tümünün hırsızlıkla biriktirildiğini kabul etsek bile, o zamandan beri sürekli olarak biriken ek sermayenin kaynağı nedir?

Marx, bu kaynağın, "dolaylı hırsızlık" olduğunu ortaya koymaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kapitalist, işçiyi, kendisinin ve ailesinin yaşaması için gerekli olan çalışma süresinin ötesinde de çalışmaya mecbur etmekte ve böylelikle yaratılan "artık değer"e sahip çıkmaktadır. Kapitalist bu artık değerin bir kısmını kendisinin ve ailesinin yaşantısı için kullanmakta, geri kalanı ise yeni sermaye halinde mevcut sermayesine ekleyerek daha fazla sayıda işçiye iş verebilmekte böylece artık değeri bir miktar daha artırmaktadır. Bu süreç sonunda artan artık değerin büyük kısmı yeniden sermayeye dönüşmekte ve bu suretle sermaye sürekli olarak artmaktadır.

Sermayenin bu şekilde birikmesi, sonsuza kadar devam edebilirdi; eğer diğer ekonomik ve sosyal yasalar işe karışmasa idi... Bu yasalardan en önemlisi, bu birikimi zaman zaman durduran ve en sonunda kapitalist üretim biçimine de son verecek olan sınıf kavgasıdır. Fakat, kapitalist üretim biçiminin gereği olarak arada beliren ve sermayenin böyle rahatça biriktirilmesini engelleyen başka etkenler de vardır.

Sermayenin genişlemesini kontrol eden, hatta sırasında önceden biriktirilmiş olan sermayenin bir kısmını yok eden etkenlerin başında ekonomik buhranlar (bunalım) gelmektedir. Marx, bu buhranlar hakkında şöyle demektedir:

"Kapitalist dönemdeki buhranların en önemli özelliği şudur: bulaşıcı bir fazla üretim. Daha önceki dönemlerde böyle bir şeyi akıl almazdı."

Feodal bir toplumda alışılandan fazla bir buğday hasadı, herkes için daha fazla yiyecek anlamına gelirdi. Oysa, kapitalist toplumda böyle fazla bir üretim, buğdayın satılamaması, işçilerin çoğunun işten çıkartılarak aç bırakılması ve ertesi yılki buğday üretiminin kasıtlı olarak kısıtlanması anlamına gelebilir.

İki dünya savaşı sırasındaki yıllarda kapitalist ekonomik buhranlar çok belirliydi. Genellikle fazla üretim, yeni üretimin kısıtlanmasına ve işçilerin işten çıkartılmasına sebep oluyordu. İşçilerin işsiz kalmaları, pazardaki ürünler için gerekli olan toplam talebin azalması demekti. Böylece diğer fabrikalar da üretimlerini azaltıyorlardı. Yeni hiçbir fabrika kurulmuyordu, hatta mevcut olanların bir kısmı imha ediliyordu. Örneğin, İngiltere'nin kuzey doğu sahillerindeki tersaneler, Lancashire'daki tekstil fabrikaları... İşsizlik ve açlığın günden güne artmasına rağmen yiyecek maddeleri denize dökülüyor, yakılıyordu. Dünya, sanki çılgınların dünyasıydı...

Sonunda biriktirilmiş bütün ürünler tüketildikten sonra, üretim ve yatırım yeniden artar, ticaret gelişir, işe alınanlar çoğalır, bu gelişme birkaç yıl devam eder. Kapitalist üretime görünüşte sınırsız gelişme imkânları açılır, fakat fazla üretim yeniden ve apansız belirir, buhran bütün toplumu sarar, sefalet, açlık, çılgınlık yeniden geri gelir... Kapitalist toplumları kaçınılmaz şekilde bu buhranlara sürükleyen nedenler nelerdir? Marx'a göre, değişik üretim dallarına yayılmış olan her sermaye, daha fazla kâr sağlamaya, dolayısıyla daha fazla üretmeye ve daha fazla satmaya çalışır. Sermaye ne kadar fazla ise üretim de o kadar

fazladır. Fakat giderek üretimde sermayenin payı artarken emek gücünün payı azalır. Makine işçinin yerini almaya başlar, sanayi bilimselleşir. Bu gelişme, işçilere ödenen toplam ücretlerin azalması, toplam pazar talebinin azalması demektir. (Burada şunu belirtelim ki, toplam işçi ücretleri mutlak değerce değil, göreli olarak azalırlar. Toplam ücretler ekonominin iyi zamanlarında mutlak değerce yükselebilir, fakat bu yükselme daima toplam üretimin gerisinde kalır. Yani, talep, üretime yetişemez...)

İşçilerin toplam talebinin duraklaması, buna karşılık sermayenin ölçüsüz şekilde büyümesi; işte kapitalist toplumlardaki buhranların ana nedeni. Bununla beraber, bu buhranın ne zaman, ne şekilde belireceği daha birçok etkene de bağlıdır. 1950 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri'ni alırsak, savaş için yapılan hükümet harcamalarının bu buhranı bir süre geriye atabildiğini görürüz. Devletin toplam talebi bu şekilde artırması normal kapitalist düzenin bir özelliği değildir. İlk olarak Marx'ın belirttiği gibi, kapitalizm değişmekte, klasik kapitalizmden devlet kapitalizmine geçilmektedir. Kapitalist devlet, toplam talebi başka yollarla da artırabilir. Örneğin, tarım ürünlerinden pazarda satılamayanları satın alır ya da tüketim kredisi sağlar, taksitle satışı teşvik eder. Fakat bu tedbirlerin hiçbirisi, toplam taleple toplam üretim arasındaki açığı tam olarak kapatamaz, buhranı bir süre için geciktirir, o kadar...

Kapitalizmin gelişmesinde çok önemli bir etken daha vardır: rekabet... Kapitalist üretimde diğer bütün etkenler gibi, bu etkenin de birbiriyle çelişki halinde olan iki etkisi

vardır. Rekabet yüzünden kapitalistler bir yandan üretim giderlerini azaltmaya, böylelikle pazarın daha büyük bir kısmını ele geçirmeye çalışırlar, özellikle ücretleri azaltmaya, emeğin yoğunluğunu artırmaya, işçi yerine makine kullanmaya gayret ederler. Öte yandan üretim tekniklerini geliştiren, yeterli miktarda sermaye elde ederek işçilerin yerini alan makineler kullanmaya başlayan kapitalist işyerleri, toplam işçi ücretlerinin azaltılmasına, dolayısıyla toplam talebin de azalmasına sebep olurlar...

Bununla beraber, üretim tekniğini geliştiren, daha verimli üretim yöntemleri kullanan bir kapitalist firma, hiç olmazsa diğer rakip firmalar aynı yeniliği kullanıncaya kadar kendisine kalan kâr miktarını ve kâr oranını artırmış olur. Fakat rakip firmaların hepsi aynı metotları kullanabilmek için gerekli sermayeye, bilgiye sahip olmayabilirler. Böylece, üretim tekniğini geliştirmek, daha verimli kılmak üzere birkaç firma büyür, sermayelerini artırırken, rakip firmaların büyük bir çoğunluğu iflasla karşı karşıya kalır, kendilerinden daha güçlü bir firmayla birleşmeye mecbur edilir ya da tamamen kapanma yoluna gider... Sonunda her üretim dalında pazarları mutlak olarak kontrolleri altında tutabilen birkaç dev firma kalır. Tröstler bütün kapitalist üretimi tahakküm altına alır, böylece rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçilmiş olur. Tekelci kapitalizmin özellikleri rekabetçi kapitalizmin özelliklerinden çok farklıdır. Bu özellikleri önümüzdeki bölümde inceleyeceğiz.

IV

Kapitalizmin Emperyalist Aşaması

Halk arasındaki tanımlamasına göre, emperyalizm, imparatorluk kurmak amacıyla bir genişleme siyaseti izlenmesi ve geri kalmış ülkelerin boyunduruk altına alınmasıdır. Bugün emperyalist bir ülkenin kendi bayrağını mümkün olduğu kadar geniş bir alanda dalgalandırma isteğini, bu genişleme siyasetinin temel nedeni olarak ileri sürmek gülünç kaçacağından, emperyalizmin temelinde ekonomik nedenlerin de bulunduğu çoğu kere kabul edilir. Bu nedenlerin, dış pazarlarla hammadde kaynaklarını ele geçirmek ya da gittikçe artan bir nüfusa barınabileceği yeni topraklar sağlamak olduğu ileriye sürülüyor.

Oysa, dış pazar ihtiyacını tatmin için geri kalmış ülkeleri işgale lüzum yoktur. Normal ticari ilişkilerle yabancı ülkeler arasında bu pazarlar bulunabilir. Hammadde ve yiyecek ihtiyacı da aynı yollarla giderilebilir. Artan nüfusun yabancı diyarlarda barındırılmasına gelince, emekçi halk kitlelerinin kendi ülkelerinde çalışma imkânları bulamamaları ve dışarıya çıkmak zorunda kalmaları, kapitalizmin bir sonucu değil midir? O halde, emperyalist gelişmenin temel nedenleri nelerdir?

Çağdaş emperyalizmin Marksist açıdan ilk açıklaması, Lenin tarafından yapıldı. Lenin, çağdaş emperyalizmin en önemli bir ayırıcı özelliğinin meta ihracı değil, sermaye ihracı olduğuna işaret etti ve bunun kapitalizmin geçirdiği değişimlerin sonucu olduğunu gösterdi. Lenin'e göre, emperyalizm, kapitalizmin özel bir aşamasıydı. Bu aşamada, kapitalist ülkelerin başlıcalarında, tekeller, yani pazarları tek başına egemenlikleri altında tutan firmalar, büyük ölçüde gelişmekteydiler.

Sanayi kapitalizminin başlangıcında fabrikalar, maden işletmeleri ve diğer bütün kapitalist firmalar çok küçüktü. Genellikle bu firmalar ya bir aile ya da bir ortaklar topluluğu tarafından sağlanan sermaye ile kurulmuştu. Dolayısıyla hâkim oldukları sermaye çok sınırlıydı. Bununla birlikte, teknik gelişmeler yüzünden sermayeye duyulan ihtiyaç büyük ölçüde arttı. Aynı zamanda, sanayi ürünlerine duyulan pazar talebi de, günden güne büyümekte ve makineyle üretim, elle yapılan üretimin yerini almaktaydı. Bu gelişim ilk önce İngiltere'de ve daha sonra diğer sanayi ülkelerinde belirdi. Bu koşullar altında sanayi firmaları günden güne büyüdüler. Demiryoluyla buharlı gemilerin icadından sonra demir ve daha sonra çelik sanayileri gelişti. Bu sanayilerde malî güçleri büyük firmalara ihtiyaç belirdi. Hangi sanayide olursa olsun, büyük firmanın işletilmesi küçüğüne kıyasla daha ekonomikti; dolayısıyla büyük firmaların elde ettiği kârlar da büyük olacaktı. Böylelikle büyüklük daha hızlı gelişmenin temel nedeni oldu. Rekabet edemeyen küçük firmalar ya kapandılar ya da büyükler tarafından yutuldular.

Görülüyor ki, bu gelişimin iki yönü vardır. Bir yandan, üretimin genellikle daha büyük firmalar tarafından yapılması eğilimi günden güne sürekli olarak güçlenirken, öte yandan çok zengin birkaç kişi tarafından kontrol edilen üretim de giderek artmaktaydı.

Marx, bu sürecin kendi döneminde bile yaşandığının farkındaydı ve bu yüzden artmakta olan teknik yoğunlaşmaya dikkati çekmişti. Teknik yoğunlaşmanın Marx'a göre anlamı şu idi: Üretimin büyük firmalarda toplanması, ayrıca gittikçe büyüyen sermayenin, sayıları günden güne azalan birkaç kişinin eline geçmesi ya da kontrolüne girmesi... Bu gelişimin kaçınılmaz sonucu, rekabetin tekelcilik tarafından ortadan kaldırılmasıydı. Tekelciliğin kuvvetlenmesiyle birlikte, kapitalizmin kendine özgü sorunları, güçlükleri de büyüyecek, artacaktı.

20. yüzyılın başında, ekonomi konusunda yazanların büyük kısmı, özellikle İngiltere'de J. A. Habson, birçok sanayi dalında beliren tekelciliğe dikkati çekmişti. 1916 yılında Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eserinde, o zamana kadar bulunmuş gerçekleri bir araya getirerek, tekellerin sadece ekonomik değil, siyasi ve sosyal yönlerine de dikkati çekti. Marx'ın ölümünden beri kapitalist düzende meydana gelen gelişmeleri göz önünde tutan Lenin, Marx'ın ortaya koymuş olduğu sonuçları geliştirdi. Lenin'e göre, 1900 yılları sırasında tam olarak ortaya çıkmış bulunan kapitalizmin emperyalist aşamasının beş önemli ekonomik özelliği vardı:

1. Sermaye ve üretimin yoğunlaşmasıyla ekonomik hayatta tekellerin önemi çok artmıştır. Bu gelişim, bütün ile-

ri kapitalist ülkelerde, fakat özellikle Almanya ve Amerika Birleşik Devleti'nde yaşanmıştır. Sermaye ve üretimin yoğunlaşması, devrimizde de gittikçe artan bir hızla devam etmektedir. Örneğin, İngiltere'de, 1955 yılında Imperial Chemical Industries şirketinin toplam sermayesi 458 milyon Sterline, Unilever şirketinin toplam sermayesi ise 415 milyon Sterline ulaşmıştı. Her sanayi dalında üretim ve ticaretin çok büyük bir oranı, birkaç dev şirketin kontrolü altına girmiş bulunmaktadır. Bu dev şirketler, kendi aralarında anlaşarak fiyatları ve verimi belirli seviyelerde tutmakta, böylece bir tekel halinde hareket etmektedirler.

2. Banka sermayesi, sanayi sermayesiyle birleşmiş ve ortaya *finans kapital* çıkmıştır. Finans kapital, her ülkeyi tıpkı bir oligarşi gibi yönetmektedir.

Bu noktayı biraz daha açıklamamız gerekmektedir. Kapitalizmin başlangıcında sanayi kapitalistleriyle bankerler birbirlerinden tamamen ayrıydılar. Bankerlerin sanayi şirketleri üzerindeki etkileri yok denecek kadar azdı. Bununla beraber bankerler elbette sanayi firmalarına kredi imkânları sağlıyor ve sonunda "artık değer"den paylarını faiz şeklinde alıyorlardı. Fakat sanayinin büyümesi ve hisse senetleriyle sermaye sağlayan şirketlerin ortaya çıkmasıyla, bankerler sanayi şirketlerinin, sanayicilerse bankaların çıkardıkları hisse senetlerini satın almaya başladılar. Böylelikle kapitalistlerin en zenginleri, ister banker ister sanayici olarak işe başlamış olsunlar, sonunda banker-sanayici haline geldiler. Kapitalist işlemlerin böyle tek elde toplanması, banker sanayicilerin nüfuzunu muazzam ölçüde artırdı. İngiltere'de büyük toprak sahipleri de bu

grupla birleşti. Belirli bir sanayi firmasıyla el ele çalışan bir banka, bu sanayi firmasına sadece kredi sağlamakla kalmaz, kendisinden kredi talep eden diğer firmaların bu isteklerini, ancak yine kendisine bağlı sanayi firmasıyla iş yapmaları şartıyla karşılar. Böylelikle finans kapital giderek büyür ve birçok sanayi dalını birden hâkimiyeti altına alır. Bu gelişmede kapitalist devletin yardımlarının da büyük rolü vardır.

Bankalarla sanayinin kaynaşmasının en açık göstergesi, banka müdürlerinin çok kereler aynı zamanda sanayi şirketlerinin de müdürleri oluşudur. Elbette bununla, bankalar diğer şirketlerin de sahibidir, demek istemiyoruz; önemli olan nokta şudur: Bankacılık alanında nüfuzları olan kişiler genellikle aynı zamanda sanayi ve ticaret dünyasının da nüfuzlu kişileridir. Örneğin İngiliz kapitalizmi tamamen bu grubun kontrolü altındadır. Sonradan *"Beş Büyükler"* adı altında ortaya çıkan bankalardan Bank of England'ın 1870 yılında elinde tuttuğu sanayi şirketi müdürlüklerinin sayısı sadece 157 iken, bu sayı 1913 yılında 329'a ve 1939 yılındaysa 1150'ye yükselmişti. Bu müdürlükler arasında, birçok küçük şirketi yutmuş olan Unilever ve Imperial Chemical Industries gibi şirketlerin müdürlüklerinin de bulunduğu göz önünde tutulacak olursa, belirli bir banka grubunun elindeki ekonomik kudret daha iyi ortaya çıkar.

3. Sanayi ürünlerinin ihracı yerine sermaye ihracı, çok daha önemli bir yer kazandı...

Yine kapitalizmin başlangıcında İngiltere dışarıya tekstil ve diğer sanayi ürünleri ihraç etmekte ve ihracat

yapılan ülkelerden bu ürünlerin karşılığında ithalatta bulunmaktaydı. Diğer bir deyişle, İngiltere kendi sanayi ürünlerini, İngiliz sanayiinin ihtiyacı olan hammadde ve yiyecekle değiştirmekteydi. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle sonunda, sanayi sermayesi meta ihracı ve ithalinden çok dışarıya sermaye ihracıyla faiz kazanma üzerinde durmaya başladı. Sermaye ihracının birçok şekli olmakla beraber, başlıcaları şunlardır: Yabancı ülkelere ya da yabancı şirketlere borç para vermek veya yabancı ülkelerdeki demiryollarının, limanların, maden işletmelerinin inşasını finanse etmek... Bu borç verilirken, ayrıca, söz konusu projenin gerçekleşebilmesi için gerekli olan malzemenin borcu veren bankanın kontrolündeki sanayi şirketlerinden satın alınması şartı ileri sürülmekteydi. Böylece finans kapitalin iki kolu da bir arada çalışmakta, bir arada muazzam kârlar elde etmekte ve böylece rakip firmalara hayat hakkı tanımamaktaydılar.

4. Uluslararası kapitalist tekeller kuruldu ve bütün dünya da bu tekeller arasında paylaşıldı.

Bu gelişme esas olarak çelik, petrol ve diğer sanayi dallarında yaşandı. Tekeller, hangi ülkelerin kendilerine ait olduğu, pazarlardaki paylarının büyüklüğü, fiyatların seviyesi hakkında anlaşmalara vardılar. Bu anlaşmaları ilerde daha etraflıca açıklayacağız.

5. Dünyanın, büyük ülkeler tarafından bölge bölge paylaşılması tamamlandı. 1876 yılında Afrika'nın sadece % 11'i Avrupa ülkelerinin elindeyken, bu oran 1900 yılında % 90'a çıktı.

Bu bölünme sonunda şu gerçek ortaya çıktı: Kendilerini savunmaktan aciz geri kalmış ülkelerin imparatorluklara eklenmesi, eskisi kadar kolay olamayacaktı. Çünkü en zengin kapitalist ülkelerdeki finans kapital grupları, ellerindeki bölgeleri, birbirlerine zarar vermeksizin genişletebilme imkânlarından yoksun kalıyorlardı artık. Diğer bir deyişle, genişleyebilmek ve dünyayı yeniden bölüşebilmek için, kapitalist ülkeler arasında büyük savaşların olması gerekiyordu. Ancak bu savaşlardan galip çıkan kapitalist ülkeler, diğer kapitalist ülkelerin zararına genişleyebilirlerdi.

Bir nokta çok ilginçtir. Lenin'e gelinceye kadar, her emperyalist ülkenin sadece geri kalmış ülkelerin zararına genişleyebileceği, dolayısıyla bu genişleme politikasının esas hedefinin geri kalmış ülkeler olduğu kabul edilmekteydi. Lenin, bu özelliğin ikinci derecede olduğunu ve emperyalist politikanın, uygun koşulların belirmesiyle diğer kapitalist ülkeleri hasım olarak alacağını ileriye sürdü... Alman finans kapitalinin Nazi dönemindeki dış politikası, bu saptamayı doğrulayan en iyi örneklerden birisidir.

Bu araştırmalara ve gözlemlere dayanarak, Lenin, kapitalizmin emperyalist aşamasında ekonomik bulıranın büyüyeceği, dünya savaşlarının çıkacağı ve kapitalist ülkelerdeki emekçilerin kapitalistlere, geri kalmış ülke halklarınınsa emperyalistlere karşı ayaklanacakları sonucuna varmıştır.

Sermayenin birkaç kişi ya da grubun elinde toplanması, yoğunlaşması, aynı zamanda, bu grupların devlet me-

kanizması üzerindeki kudretlerinin de artması anlamına gelmektedir. Böylelikle sanayice ileri gitmiş kapitalist ülkelerin devlet politikası, bu sermaye gruplarının çıkarlarını savunmaktan ibaret olmaktadır. Her kapitalist ülkedeki finans kapital grubu kendi çıkarlarını devlet eliyle koydurduğu gümrük vergileri, ithalat kotaları, ihracat kolaylıklarıyla korumakta ve sonunda devleti gerekirse savaşa dahi sürüklemektedir.

Peki finans kapital grupları arasındaki bu çatışma neden kaçınılmaz oluyor? Bu gruplar oturup anlaşarak dünyayı kendi aralarında bölüşemezler mi?

Daha önce, değişik ülkelerdeki tekellerin dünya pazarlarını kendi aralarında bölüşmek üzere anlaşmalar yaptıklarını belirtmiştik. İlk bakışta, bu gibi anlaşmaların rekabeti tamamen ortadan kaldıracağı ve uluslararası tekellerin birbirleriyle değişmeyen ilişkiler, sürekli bağlarla bağlanacakları kanısına varabiliriz. Oysa Lenin, bu gibi uluslararası anlaşmaların çok kısa ömürlü olacaklarını göstermiştir. Diyelim ki, 1905 yılındaki üretim güçleri dikkate alınarak, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere ve Fransa arasında dünya pazarlarının paylaşılması konusunda anlaşmaya varılmış olsun. Kapitalizmin her yerde aynı şekilde, aynı hızla gelişmediği yasası göz önünde tutulacak olursa, bu anlaşmadan birkaç yıl sonra, örneğin Amerika'nın ya da Almanya'nın üretim gücünün grup üyesi diğer ülkelerin üretim gücünden daha büyük bir hızla gelişebileceği ortaya çıkar. Bu durumda ekonomik güçler arasındaki göreli ve geçici denge bozulmuş olacağından, ekonomik gücü hızla gelişmiş olan

kapitalist ülke, dünya pazarlarındaki payının artmasını talep edecektir. Bu taleplerin diğer ülkeler tarafından kabul edilmemesi halinde, başlangıçtaki anlaşma rafa kaldırılacak ve dünya pazarlarının yeniden bölüşülmesi için kapitalist ülkeler arasında yeniden kıyasıya bir mücadele başlayacaktır. Gerçekte, kapitalist ülkeler arasındaki anlaşmaların hepsinin sonu budur. Eşit olmayan kapitalist gelişme, sadece belirli sanayi grupları arasında değil, ülkeler arasında da geçerlidir. Kapitalist ülkeler arasındaki anlaşmalara, bu ülkelerin finans kapitalleri arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen savaşın geçici ateşkesleri gözüyle bakılabilir...

Ekonomik savaş, tek başına hiçbir çözüm getiremez. Bu nedenle her kapitalist ülkedeki finans kapital grubu, devlet mekanizmasını zorlayarak gümrük vergileriyle, kotalarla, tercihli ticaret anlaşmalarıyla kendini diğer ülkelerdeki rakip finans kapital gruplarına karşı korur ve devleti sonunda savaşa sürükleyerek bu rakipleri kısa bir süre için de olsa bertaraf etmeye çalışır.

Her iki dünya savaşı da kapitalist ülkelerde, sermayenin finans kapital grupları elinde toplanmasının, yoğunlaşmasının sonucudur. Üretim ve sermayenin bir yerde toplanması gibi tamamen ekonomik bir süreç, sonunda her toplum için bir felâket olan dünya savaşlarına yol açar.

Marksizm, sırf barış için barış taraftarı olan bir dünya görüşü değildir. Özgürlükleri için çarpışan sömürge halklarına karşı açılan emperyalist savaşları lanetler; çünkü bu savaşlar insanlığın gelişmesini yavaşlatır. Marksizme göre bu savaşlar haksız savaşlardır. Fakat geri kalmış ülkele-

rin halkları tarafından özgürlüklerine kavuşmak ya da emperyalist saldırıyı önlemek amacıyla açılmış savaşlar, haklı savaşlardır. Ancak bu savaşların sömürülen dünya halklarının zaferiyle sonuçlanmasından sonra, nedenleriyle birlikte savaşlar da ebediyen ortadan kalkacaktır.

Emperyalist bir ülkenin hükümeti finans kapital gruplarından aldığı emirler gereğince haksız bir savaş açtığında, bu ülkedeki emekçiler bu emperyalist savaşı durdurmak amacıyla ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalışmalı, emperyalist savaşı önlemelidir.

Düşman emperyalist gruplar arasındaki mücadele, işçilerin hayat şartlarının daha da kötüleşmesine yol açar. Teknik gelişmeler, örneğin emeğin yerini alan makineler, otomasyon, üretim hızını arttırdığı gibi işsizliğe de sebep olur. Yeni pazarları elde etmek ya da elde bulunanları koruyabilmek maksadıyla üretim masraflarını azaltmak gerekince ilk olarak işçi ücretleri düşürülür. Büyük tekeller tarım ürünleri için verdikleri fiyatları azaltırlar. Kamu hizmetleri (sağlık, eğitim, vb.) tamamen unutulur ve toplumun üretim gücü silah yapımında, savaş hazırlıklarında kullanılır. Ekonomik buhranların süre ve şiddeti artar. İki dünya savaşı arasında durum tıpkı böyleydi...

Bu nedenlerle, sınıf kavgaları ve sömürge halklarının emperyalistlere karşı açtıkları özgürlük savaşları günden güne şiddetlenir. Kapitalizmin emperyalist aşaması sadece bir savaşlar dönemi değil aynı zamanda bir devrimler dönemidir de...

Kapitalizmin emperyalist aşamasının, Lenin tarafından belirtilmiş önemli bir özelliği daha vardır. Emper-

yalist ülkelerdeki tekel gruplarının geri kalmış ülkelerin sömürülmesiyle elde ettikleri kârlar, alışılmış kârların çok üzerindedir. Bunun nedenleri, kısmen bu ülkelerdeki halkların yaşama standartlarının düşük oluşu, kısmen emperyalistler tarafından bu emekçilerin en korkunç şartlarda çalıştırılmaları ve en son olarak da sanayi ürünlerinin el ürünleriyle değişimde çok avantajlı durumda bulunmalarıdır. Burada söz konusu olan para değil, gerçek ürünlerdir. Daha önce, bir ürünün mübadele değerinin bu ürünün üretilmesi için gerekli olan ortalama çalışma süresiyle tayin edildiğini belirtmiştik. İngiltere'de bir metre kumaşın makineyle üretilmesi için toplumsal bakımdan gerekli olan ortalama çalışma süresi, aynı kumaşın el tezgâhlarında dokunulması için gereken zamanın onda biri, yirmide biri olabilir. Fakat makineyle dokunmuş olan bu kumaş Hindistan'a sokulacak olursa, Hindistan'da aynı cinsteki bir metre elle dokunmuş kumaşın mübadele değerine sahip olacaktır. Diğer bir deyişle aynı kumaş Hindistan'da İngiltere'dekinden çok daha yüksek bir mübadele değeriyle işlem görecektir. Bu yüksek mübadele değerine eşit olan hammadde ve diğer Hindistan ürünleri İngiltere'ye getirilip satıldıklarında, aynı kumaşın doğrudan doğruya İngiltere'de satılmasından elde edilecek kârdan çok daha fazla bir kâr kapitalistlerin eline geçecektir. Hatta İngiltere ile Hindistan'da aynı dokuma makineleri kullanılsa dahi, İngiltere'deki emeğin daha vasıflı oluşu yüzünden sonuç değişmeyecektir. Sadece kumaş sanayiinde değil, bütün diğer ürünlerle de aynı şekilde "*fazla kâr*" sağlanacağından, finans kapital gruplarının elinde

muazzam servetler birikecektir. Finans kapital devlerinden Ellerman'ın 40 milyon sterlinlik, Yule'nin 20 milyon sterlinlik servetlerinin kaynağı bu fazla kârlardır.

Geri kalmış ülke halklarının sömürüsüyle elde edilen bu fazla kârların ileri kapitalist ülkelerdeki işçi hareketleri üzerindeki etkisi büyüktür. Marx, dünyada makineyle yapılmış ürünleri ilk olarak satan İngiliz kapitalistlerinin, İngiliz işçi sınıfından, özellikle bu sınıfın üst tabakalarından gelen talepleri bir dereceye kadar da olsa tatmin edebildiğini göstermiş ve örneğin tecrübeli makine ustalarıyla pamuk işçilerinin diğer ülkelerdeki işçilerden daha iyi yaşama imkânlarına sahip olduklarına dikkati çekmişti. Bu yüzden İngiliz işçilerinin yukarı tabakaları, geri kalmış ülke halklarının kapitalistler tarafından sömürülmesinin kendi yararlarına olduğuna inanmışlardı. Lenin, emperyalist aşamaya varmış her kapitalist ülkede aynı yozlaşmanın yer aldığını ve göreli olarak imtiyazlı durumda bulunan işçilerin ve özellikle bu işçilerin liderlerinin giderek "oportünist" özellikler kazandıklarını gösterdi. Öyle ki, bu işçi liderleri, kendi ülkelerinde sürünmekte olan işçi çoğunluğunu bir yana bırakıp, sadece kendi bölümlerinin çıkarları için kapitalistlerle uzlaştılar. Emperyalist aşamanın güçlenmesiyle birlikte bu yozlaşma daha da arttı. Sonunda kapitalist ülkelerin çoğunda işçi liderleriyle sosyalist liderler kendi ülkelerindeki finans kapitalin emperyalist politikasını açıkça desteklediler.

İşçilerin siyasî partilerindeki liderlerle sendika liderlerinin bu "oportünist" eylemleri yüzünden 1914–1918

savaşından sonra Marksist görüşlere sadık ve işçileri bu görüşlere çekmeye çalışan yeni partiler kuruldu.

Kapitalizmin emperyalist aşamasında, geri kalmış ülkelerle sömürge halklarının özgürlük savaşları büyür, güçlenir ve yaygınlaşır. Geri kalmış bir ülkenin ele geçirilmesinden sonra kapitalist ilişkiler eski üretim biçimini yok eder ve pek çok kişinin yaşama imkânlarını ortadan kaldırır. Örneğin, Lancashire tekstil fabrikalarının rekabeti Hindistan'da el tezgâhlarında kumaş dokuyanları sonunda yeniden toprak üzerinde çalışmaya zorladı. Bu zorlamayla toprak üzerinde zaten çok sıkışık bir şekilde yaşayan yoksulların sayısı da arttı. Yine emperyalist aşamada, sömürge halklarından alınan vergilerin arttırılmasıyla, verilen borçların faizleri zorla alındığı gibi, askeri ve sivil idarenin masrafları da karşılanır. Bir yandan toprak üzerindeki sıkışmanın artması, öbür yandan toprak üzerindeki tekellerin geri kalmış ülke ürünlerinin fiyatlarını düşürmesi yüzünden sonunda köylü hareketleri, köylü isyanları patlak verir. Ayrıca şehirlerde sanayi üretimi en korkunç şartlar altında yaptırılır, işçi sınıfının örgütlenmesi engellenir ve mümkünse kuvvet kullanılarak önlenir. Orta sınıflar, özellikle aydınlar emperyalist idarenin boğucu bağlarını gün geçtikçe kavramaya başlarlar. Milli kapitalistler kendileri için bir yükselme imkânı olmadığını görürler. Böylece bağımsızlık için büyük çapta bir mücadele başlar. Bu süreç değişik koşullar altında da olsa, her geri kalmış ülkede görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bu milli kurtuluş savaşları büyük gelişmeler kaydetmiştir.

Marksistlere göre, bütün bu savaşlar, kapitalist sömürünün kaçınılmaz sonuçlarıdır ve emperyalistlerin yok edilmelerine kadar sürecektir. Bu yüzden Marksistler, bütün dünya üzerinde emperyalizmin boyunduruğundaki geri kalmış ülkelerin halklarıyla kader ve eylem birliği yapar ve ortak düşmanları emperyalizme karşı dünya emekçileriyle birlikte savaşırlar. Büyük kapitalist ülkelerdeki finans kapital grupları arasındaki mücadelenin sonucu olan Birinci Dünya Savaşı, aynı zamanda kapitalizmin ilk *"genel ekonomik buhranı"*ydı. O zamandan bu yana dünya iki ayrı kampa bölündü: Bir kampta günden güne güçlenen ve etkileri artan sosyalist ülkeler, öbür kamptaysa çelişmelerin siyasi ve ekonomik temellerini sürekli olarak yediği, aşındırdığı emperyalist aşamadaki kapitalist ülkeler...

V

Sınıf Mücadeleleri ve Devlet

İkinci bölümde Marx'ın sınıf mücadelesi hakkındaki genel görüşü açıklanmıştı. Bu görüşe göre, sınıf kavgaları, toplumu sınıflara bölen bir üretim biçiminin kaçınılmaz sonucudur. Bu sınıflardan birisi doğrudan doğruya üretimde bulunan bir sınıf (köle, serf ya da ücretli işçi), diğeriyse (köle sahibi, toprak ağası ya da kapitalist işveren) ilk sınıfın ürünlerinden bir kısmına hiç çalışmadan sahip çıkan sınıftır. Fakat her dönemde bu sınıfların yanında diğer sınıflar da mevcuttur. Geri bırakılmış ülkelerde (sömürge ya da yarı sömürge) serflerden büyük farkı olmayan köylülerle feodal toprak ağaları, gelişmeye çalışan bir kapitalist sınıf, dış kapitalistler ve büyüyen bir işçi sınıfı vardır...

Sınıflar arasındaki mücadele, toplumları daha üstün bir üretim aşamasına götürür. Bir devrim başarıya ulaşır ulaşmaz, daha üstün üretim biçimi gerçekleştirilir ya da daha yaygın hale sokulur. Örneğin, kapitalizmin daha ileriye gitmesi, İngiltere'de Cromwell Devrimi ve bunu 1688 yılında izleyen "Şanlı Devrim"le (Glorious Revolution) mümkün oldu. Aynı aşamaya Fransa'da 1789 yılındaki "Büyük Devrim"le, yine bu devrimi izleyen diğer burjuva devrimlerinden sonra varılabildi.

Gerçekleri genel ifadelerle açıklamak kendisini tatmin etmediği için, Marx, yaşadığı dönemlerdeki mücadeleleri yakından izleyerek, sınıflar arasındaki mücadelenin yasalarını bulup ortaya koymak istedi. Marx bu mücadelelerin teknik bakımdan nasıl yürütüldükleriyle değil, toplumsal gelişimleri doğuran sınıf kuvvetleriyle ilgilenmekteydi. Devrimleri yöneten bu sınıf kuvvetleri, yeni bir üretim düzeninin de ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Özellikle 1848 yılında Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşanan devrimleri inceleyen Marx, bu devrimlerin genel ve ortak özellikleri olduğunu da gösterdi.

Peki, devrimlerin genel özellikleri, diğer bir deyişle kanunları nelerdir?

Her şeyden önce, devrim mücadelesi, yeni üretim düzeni içerisinde egemen olacak sınıf tarafından yürütülür. Fakat bu sınıf hiçbir zaman yalnız değildir. Örneğin, 1789 Fransız Devrimi'nde başı çeken burjuva sınıfının yanı başında feodal düzenin üretici sınıfı, yani köylüler; ayrıca küçük esnaf, bağımsız zanaatçılar ve gelecekteki işçi sınıfının yeni yeni beliren tohumları da yer almışlardı. Çıkarları birbirinden ayrı olan bütün bu değişik sınıfların kapitalistlerin yanında yer alışlarının nedeni, feodal düzendeki baskı, adaletsizlik ve sefalete artık dayanamamalarıydı.

Marx'ın bu buluşu, sonradan ortaya çıkan olaylarla da doğrulanmıştır. Eski bir egemen sınıfı devirmeyi amaç edinmiş her gerçek devrim, sadece devrimin başarıyla sonuçlanması halinde egemenliği ele geçirecek sınıfın değil, eski düzen sırasında sömürülen, ezilen bütün diğer sınıf-

ların da devrimidir. Tarihsel gelişimin belirli bir aşamasında feodal monarşi ve toprak ağalarına karşı devrimlerin öncülüğünü burjuvazi yapmıştı; ama işçi sınıfının gelişmesi, güçlenmesiyle beraber devrimlerin önderliği de bu sınıfın eline geçecekti. Tarih göstermektedir ki, her devrimde değişik sınıflar ortak düşmanlarına karşı kader ve eylem birliği yaparlar. Yeni olan şudur ki, toprak ağalarıyla kapitalistlere karşı yapılan devrimde önderlik, işçi sınıfının elinde olacaktır.

Yeni bir sınıfı egemen kılarak bu sınıf vasıtasıyla yeni bir üretim düzeni kurduran devrimler, sınıflar arasındaki sürekli mücadelelerin zirve noktalarıdırlar. Sanayi kapitalizminin başlangıcında, sınıflar arasındaki çatışmalar dağınıktı. Örneğin, sadece ücret ya da fabrikadaki çalışma koşullarını konu alan çatışmalardır bunlar. *"Fakat sanayinin gelişmesiyle birlikte, proletarya da yalnız sayıca büyümekle kalmaz, daha büyük kitleler halinde yoğunlaşır, gücü günden güne büyür ve kendi gücünün giderek bilincine varır."* (Marx, *Komünist Manifesto)* İşçiler sendikalar halinde örgütlenirler. Sendikalar, sınıf mücadelesini dağınık olmaktan kurtarıp ülke çapında bir mücadele haline getirir. Ayrıca, işçilerin tüketici olarak çıkarlarını korumak üzere kooperatifler kurulur. En sonunda da işçiler kendi siyasî partilerini kurarlar. Bu siyasî parti, işçileri temsil ettiği gibi, onların mücadelesine önderlik eder.

İşçilerin bu sınıf mücadelesi nasıl yürütülmelidir? Marx'a göre, işçi partisinin amacı, işçi sınıfını örgütlemek ve böylece işçi sınıfının yönetiminde yeni bir üretim düzenini, diğer bir deyişle *sosyalizmi* gerçekleştirmektir.

Hazırlık sürecinde işçi sınıfı tarafından kurulmuş örgütlerin hepsinin, özellikle sendikaların geliştirilmesine çalışır ki, işçi sınıfının gücü arttığı gibi, bu gücün bilincine de varılsın. Ayrıca işçilerin günlük mücadelelerine her bakımdan yardım edilir, işçilerin daha fazla ücret, daha iyi çalışma koşulları gibi istekleri tamamen desteklenir. Bu günlük mücadelelerle işçilerin hiç olmazsa bir kısmı eskiden daha iyi koşullarda çalışmaya başlarlar. *"Fakat bu mücadelelerin* esas *meyvesi, bu küçük kazançlar değil, işçiler arasındaki dayanışma ve birliğin günden güne büyümesidir."* Bazı eleştiricilere göre, Marx'ın yukarıdaki sözleri, Marksistlerin kapitalist toplumlardaki emekçilerin yaşantılarını daha iyiye götürmekle ilgilenmedikleri, devrimden başka bir şey düşünmedikleri anlamına gelmektedir. Bu düşünce tamamen yanlıştır. Marx ve Marksistler, emekçilerin yaşamlarının daha iyiye gitmesi için bütün hayatlarınca savaşmışlardır, savaşmaktadırlar. Marx'ın demek istediği şuydu: Günlük mücadele içerisinde elde edilen kazançların hiçbirisi garantiye alınmış değildi, bu kazançları tanımasına rağmen, kapitalizm varlığını koruyabiliyordu. Fakat uzun bir süreç içerisinde bu kazançlar, işçi sınıfının güçlenip kapitalizme son vermelerine yardımcı olacaktı. Çünkü bu günlük mücadeleler içerisinde işçiler kendilerinin ayrı bir sınıf olduğunun bilincine varacaklardı; çıkarları kapitalist sınıfın çıkarlarıyla taban tabana zıt, sömürülen bir sınıf olduklarının bilincine... İşçilerin siyasî partisi, bu bilinçlenmeyi hızlandırır ve işçilere, kapitalist düzen var olduğu sürece bu sınıflar arası mücadelenin neden devam etmesi

gerektiğini, kapitalizmin işçi sınıfını nasıl kanlı savaşlara ve sefalete sürükleyeceğini açıklar ve bütün bu azapların, bütün bu sömürünün kapitalist sınıfın egemenliğine son verilmesinden sonra kurulacak yeni bir üretim düzeniyle ortadan kalkacağını gösterir.

Tarihin incelenmesiyle, varılan bu genel sonuç, Marx'ın devlet hakkındaki araştırmasıyla doğrulanmaktadır.

Devlete bazen bir meclis olarak bakılır. Fakat Marx göstermiştir ki, devletin tarihsel gelişiminin bu gibi temsili kurumlarla hemen hiç ilgisi yoktur. Aksine devlet, egemen sınıfın kendi isteklerini halk kitlelerine kabul ettirmek amacıyla kullandığı bir baskı aracından başka bir şey değildir. İlkel toplumlarda devlet diye bir şey yoktu. Fakat toplumların sınıflara bölünmesinden sonra, egemen sınıflar imtiyazlarını ancak kendileri tarafından kontrol edilen silahlı bir güçle koruyabileceklerini kavradılar. *"Bu kamu gücü her devlet içerisinde mevcuttur. Sadece silahlı kuvvetler halinde değil, hapishaneler ve tüm baskı kurumları halinde de..."* (Engels)

Bu kamu gücünün görevi, mevcut düzenin olduğu gibi kalmasını sağlamaktır. Böylelikle sınıf bölümleriyle birlikte egemen sınıfın imtiyazları da olduğu gibi kalacaktır. Bu nedenle, devlete kanun ve nizamı sağlayan sınıflar üstü, tarafsız bir kurummuş gibi bakılır. Oysa, mevcut kanun ve nizamların korunması egemen sınıfın imtiyazlarının korunmasından başka bir şey değildir. Devlet mevcut düzeni değiştirmeyi amaç edinmiş her hamleye karşı çıkar. "Bozguncular" tevkif edilir, "tehlikeli" kitaplar toplatılır. Sömürüye karşı olan hareketler belirli bir

güce varıncaya kadar onlara karşı görünüşte kanunî olan yollar kullanılır. Fakat bu hareketler bütün topluma yayılma eğilimi göstermeye başlayınca polis kuvvetleri ve gerektiğinde silahlı kuvvetler bile kullanılır. İşte devlet, egemen sınıfın çıkarlarını, imtiyazlarını silah gücüyle ve baskıyla koruyan bir araçtır.

Devlet mekanizmasını kim kontrol eder? Parlamento ya da temsilci kurumlar mı? Temsilciliğini yaptıkları sürece, devlet mekanizmasını kontrol altında tuttukları izlenimini verirler. Fakat parlamentoda diğer sınıfların temsilcileri de bulunur ve özellikle bu temsilciler egemen sınıfın çıkarlarını sınırlayan yasalar çıkartmaya çalışırlarsa, o zaman parlamentonun devlet mekanizmasını zerre kadar kontrol etmediği de gün gibi açığa çıkar. Tarihte egemen sınıfın çıkarlarına zıt yasalar çıkarmaya çalışmış birçok meclis vardır. Fakat bu meclislerin hepsi de ya kapatılmışlar ya da egemen sınıfların emriyle hareket eden silahlı kuvvetler vasıtasıyla dağıtılmışlardır.

Marx'ın tarihi incelemesi sonunda vardığı bu sonuçları zamanımızdaki olaylar da doğrulamaktadır. Avrupa'nın birçok ülkesinde egemen sınıflar, parlamentoda kendi çıkarlarının tehlikeye düştüğünü kavrar kavramaz, silah gücüyle bu temsilci kurumları kapatıp, faşizmde karar kılmışlardır. Faşizmin yeni bir devlet biçimi oluşu, Marksist analizde hiçbir değişiklik gerektirmez. 1936 yılında İspanya'daki Franco isyanı anayasaya uygun olarak seçilmiş kanuni bir meclisin, bir hükümetin, egemen sınıfların silahlı kuvvetleri karşısında hiçbir şey yapamayacağını bütün dünyaya göstermiştir.

Egemen sınıflar, görünüşte parlamento tarafından kontrol edilmesine rağmen, silahlı kuvvetleri ve devlet mekanizmasını kendi mutlak hâkimiyetleri altında ne şekilde tutabiliyorlar? Bu sorunun cevabı devlet mekanizmasının yapısında gizlidir. Her ülkede silahlı kuvvetlerin, adlî ve idarî mekanizmanın yüksek kademelerinde daima egemen sınıfların üyeleri ya da sadık uşakları bulunmaktadır. Egemen sınıf, bunu tayinler ve terfilerle gerçekleştirir. Temsili kurumlardaki demokrasi ne kadar ileriye gitmiş olursa olsun, gerçek açıkça göstermektedir ki, devlet mekanizmasının çekirdeği daima egemen sınıfların kontrolünde kalmaktadır. Önemli bir toplumsal gelişme ortaya çıkıncaya kadar, devlet mekanizmasının demokratik parlamentodan bağımsız olduğu gerçeği gizli kalır. Fakat, egemen sınıfın çıkarları tehlikeye düştüğü zaman, İngiltere gibi asırlık demokratik gelenekleri olan bir ülkede bile, parlamentodan geçen yasalara karşı silah gücü kullanılır. Örneğin 1914 yılında Curragh'de subayların hükümetin emirlerini dinlemeyerek, isyana başvurmaları sırasında olduğu gibi.

Demek ki devlet mekanizması *status quo*'yu (mevcut düzeni) olduğu gibi koruduğu sürece, daha ileri aşamadaki bir üretim düzenini gerçekleştirmek imkânsızdır. Bu durumda temsili kurumların ve parlamentonun durumu ne olursa olsun, devlet mekanizmasının da değiştirilmesi gereklidir.

Marx, demokratik kurumları daima savunmuştur. Çünkü, Marx bu kurumları sınıf mücadelesinin yapıldığı alanlardan birisi olarak görmekteydi. İşte bu yüzdendir

ki, Marx, geçen yüzyılda Avrupa'da bulunan otokratik hükümetleri devirerek parlamenter demokrasiyi gerçekleştirecek savaşların önemi üzerinde durmuş, ayrıca bu gibi hükümetlerin devrildiği yerlerdeki demokratik hakların daha da genişletilmesi gerektiğini belirtmişti. Bununla beraber, yukarda açıklanan anlamda, devlet mekanizması gene de egemen sınıfların kontrolü altında kaldığı sürece, demokrasi ne güven altındaydı ne de etkili olabilirdi. Bu yüzden işçi sınıfı devlet mekanizmasını değiştirinceye kadar gerçek zaferden söz açılamazdı. Ancak, işçi sınıfı egemen durumuna geldiği zaman demokrasinin gerçek bir anlamı olabilirdi. Diğer bir deyişle, kapitalist devlet mekanizması değiştirilmeden, işçilerin kendi taleplerini gerçekleştirmelerine imkân yoktur.

Fakat eski egemen sınıfın kontrolündeki devlet mekanizmasını değiştirmek de yeterli değildir. Marx, işçi sınıfının kendi devlet mekanizmasını kurması gerektiğini ileriye sürmektedir. Marx'ın bu devlet mekanizmasından anladığı, kapitalist sınıfın topyekûn yenilgisi ve yeni düzenin iç ve dış saldırılara karşı savunulması için kullanılacak *"merkezi bir kuvvet"tir.*

Bundan başka işçi sınıfı kendi iktidarını da kuracaktır. Bu iktidarın şekli ve özellikleri bundan önceki iktidarlardan çok farklı olacaktır. Çünkü işçilerin iktidarının amaçları da farklıdır. Marx bu kanıya 1871 yılındaki Paris Komünü'nden sonra vardı. Komün'ün özellikleri şunlardır: Hem kanun yapma, hem de yönetme yetkileri aynı organda toplanmaktaydı. Komün'ün üyeleri seçmenler tarafından istedikleri anda değiştirebilirlerdi. Kamu hiz-

metlerinde çalışanlar bir işçiden fazla ücret alamazlardı. Yargıçları halk seçiyordu ve yine halkın isteğine bağlı olarak bu yargıçlar da değiştirilebiliyordu. Eski ordunun yerini, çoğunluğunu işçilerin teşkil ettiği bir *"Milli Muhafız"* teşkilâtı almıştı. Bütün bu değişikliklerin nedeni, devlet mekanizmasını ve yönetici kuvvetleri işçi sınıfının hizmetine sokmak, bu sınıfın kontrolü altında tutmaktı. Bu yeni devlet şekli, *"demokrasi savaşının kazanılması"* ve halkın kendi kaderini kendi ellerine alabilmesi anlamına gelmekteydi.

Bununla beraber, Engels, Paris Komünü'ne *"Proletarya Diktatörlüğü"* adını verdi. Yukarıda Komün'ün demokrasi savaşının kazanılması anlamına geldiğini ve halkın demokratik haklarının muazzam ölçüde arttığını belirttiğimize göre, Engels'in sözleriyle çelişki halinde miyiz? Hayır. Burada aynı gerçeğin iki ayrı yönü belirtilmektedir. Halk çoğunluğunun isteklerini gerçekleştirmek üzere yeni ve gerçekten demokratik bir devlet mekanizması kuruldu, fakat bu isteklerin yerine gelebilmesi, ancak mali sabotajdan silahlı direnmeye kadar her metodu kullanan eski egemen sınıfların, yani sömürücü bir azınlığın yenilgiye uğratılmasıyla mümkündü. Bunun için işçi sınıfının diktatörlüğü gerekliydi.

Daha sonraki emekçi devrimleri, Marx'la Engels'in 1871 Komünü'nden çıkardıkları sonuçların ne kadar doğru olduğunu göstermiştir. 1905 yılında Rusya'daki devrimde, emekçi sınıfın delegeleri tarafından Sovyetler (meclisler) kuruldu. Bu sovyetlerin amacı Çarlığa karşı olan savaşı örgütlemek ve yönetmekti. 1917 Şubat Devrimi'nde de aynı

sovyetler ortaya çıktı. Lenin, Paris Komünü'nden beri işçi sınıfının büyük gelişmeler geçirdiğini ve delegeleri önce sadece fabrika işçilerinden teşekkül eden, bir süre sonra da köylülerle askerlerin delegelerini de kapsayan bu sovyetlerin yeni devletin temeli olduğunu gördü. Bu delegeler (temsilciler) kendi seçmenleri tarafından istenildiği anda değiştirilebiliyorlardı. Böylelikle kapitalistlerin temsilciler üzerindeki etkisi ortadan kalkıyor ve delegeler sadece işçi sınıfının isteklerini temsil ediyorlardı. Fakat bu ileri aşamayı yok etmek için ellerinden gelen her şeyi yapan eski sömürücü sınıflar tamamen kontrol altına alınıncaya kadar işçi sınıfının diktatörlüğü de şarttı.

İşçi sınıfının iktidara gelmesi, görüldüğü gibi eski egemen sınıfların ortadan kalkmaları anlamına gelmemektedir. Bu eski egemen sınıflar, diğer ülkelerdeki egemen sınıflarla işbirliği yapıp işçi devletine karşı çarpışacak ordular kurarlar. 1871 Paris Komünü bu şekilde yenilgiye uğratılmıştır. Almanlar savaşta almış oldukları binlerce Fransız esirini serbest bırakarak bu esirleri Versailles'daki karşıdevrimcilerin yardımına yollamışlardı. Böylece karşıdevrimci ordu Paris'i ele geçirebilmişti. Paris'in düşmesinden sonra Komün'de yer almış ya da desteklemiş binlerce kişi boğazlandı. Aynı şekilde 1918-1920 yılları arasında Sovyet Hükümeti de sadece Çarlığı geri getirmek isteyenlerin ordularıyla değil, işgal kuvvetleriyle de (İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri) çarpışmak zorunda kaldı. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, Nazi kuvvetleri tarafından işgal edildi. Görülüyor ki, tarih Marx'ı haklı çıkarmaktadır: Egemenliği ele geçirdik-

ten sonra işçi sınıfı kendisini iç ve dış düşmanlara karşı koruyabilmek ve sosyalist düzenin temellerini atabilmek için, devlet mekanizmasını mutlak kontrolü altında tutmak zorundadır.

1871 Paris Komünü ve 1917 yılında kurulmuş olan Sovyet devleti, işçi sınıfı devletinin tarihteki ilk örnekleriydiler. İkinci Dünya Savaşı sonunda, güçlenmiş emekçi akımlarıyla yine güçlü bir Sovyet devletinin varlığı sosyalizme yeni geçişleri ve yeni biçimlerde işçi devletlerinin kurulmasını mümkün kıldı.

Marx'ın sosyalizm ve sosyalizmin ileri aşaması ile neleri kastetmiş olduğu VI. bölümde açıklanmaktadır. Fakat sınıf kavgası ve devlet konusunu bırakmadan önce, Marx'a göre, bu kavgaların ve devletin genel olarak sonunda ne şekil alacağını belirtmemiz gerekmektedir. Toplumların, üretim sürecinde çıkarları birbirine karşıt sınıflara bölünmeleri yüzünden sınıf kavgaları ve sonunda egemen sınıfın çıkarlarını korumak üzere zorunlu olarak devlet mekanizması ortaya çıkmaktadır. Fakat işçi sınıfı iktidarı ele geçirir geçirmez sınıfsal bölünmeleri teker teker ortadan kaldırmaya koyulur, başkalarının emeğiyle yaşayan sömürücü sınıfların bulunmadığı yeni bir üretim düzeni kurmaya başlar, böylece herkesin toplum içerisinde bir bütün halinde üretimde bulunduğu sınıfsız bir toplumun temelleri atılır. Bu sürecin bütün dünya üzerinde sona ermesinden sonra, sınıf bölünmeleri ortadan kalkmış olacağı için sınıf kavgaları da olmayacaktır. Sınıf kavgalarının kalkmasıyla, belirli bir sınıfın egemenliğini diğer sınıflara kabul ettirmesi gibi bir durum da olmayacağından, dev-

lete de artık ihtiyaç duyulmayacaktır. Marx'ın deyimiyle devlet *"eriyip gidecektir"* Merkezi idare mekanizması sadece üretim ve dağıtımda kullanılacaktır. Engels bu aşamayı şu şekilde anlatmaktadır: *"Bireylerin hayatına hükmeden hükümetin yerini, sadece doğaya ve üretim sürecine hükmeden bir yönetim alacaktır."*

VI

Sosyalist Toplum

Kapitalizmden sonra gelecek yeni toplum düzeninin etraflı bir açıklamasına, Marx'ın yazılarının hiçbirinde rastlamak mümkün değildir. Marx daha önceki yazarlar gibi "ütopya"lar yazmamıştır. Bu ütopyalarda toplumun en belirgin kötülükleri keyfî olarak kaldırılır ve bu kötülüklerin bulunmaması halinde toplumun ne mükemmel olacağı tasavvur edilirdi. Böyle hayaller yerine, Marx, toplumların gelişim yasalarından yeni toplumun ana özelliklerini genel hatlarıyla çıkarmaya ve bu yeni toplumun hangi yönde gelişeceğini belirtmeye muvaffak olmuştur.

Marx'ın ortaya koyduğu en önemli nokta şuydu: Yeni toplum gökten zembille inmeyecekti, dolayısıyla kendi temelleri üzerinde kurulmuş bir sosyalist toplumdan söz açmanın hiç anlamı yoktu. Aklımıza gelen en iyi özellikleri keyfî bir şekilde bir araya getirip bir hiçten sosyalist toplum yaratamazdık. Böyle bir çözüm yolunun bilimsel olmayacağı gibi, gerçeklerle uyuşmasına da imkân yoktu.

Bütün bunların aksine, daha önceki bütün toplum biçimleri gibi, gerçek bir sosyalist toplum da, ancak, kendisinden önceki toplum biçiminin etkisi altında kalacaktı; başka bir deyişle *"kapitalist toplumdan henüz doğuyor,*

dolayısıyla rahminden çıktığı eski toplum düzeninden ekonomik, ahlâki ve zihni doğum izleri de taşıyor" olacaktı...

Esasında da, kapitalist toplum içindeki gelişmeler sosyalizmin koşullarını hazırlar ve bu değişimin özelliklerini belirler. Kapitalizmde üretim giderek toplumsallaşır, diğer bir deyişle herhangi bir şeyin üretiminde yer alan kişilerin sayısı devamlı olarak artar, hammaddelerin tamamlanmış ürünlere dönüşümü sürecinde çok büyük sayıda insan grupları birbirleriyle üretim ilişkileri kurarlar. Bu kişiler arasındaki bağ güçlenir, kapitalist üretim düzeni tarafından ortadan kaldırılan feodal ilişkilerin yerini daha yaygın, daha kuvvetli ilişkiler alır. Bu ilişkiler o kadar yaygınlaşır ki, her bireyin hayatı bütün toplumsal değişimlere doğrudan doğruya bağlı hale gelir.

Kapitalist üretim düzeninde üretimin giderek toplumsallaşmasına, yani üretimin bir ortak çalışmanın sonucu olmasına rağmen, ürünler toplumun değil, bir kişinin ya da bir grubundur. O halde sosyalist bir toplumun kuruluşunda ilk adım, üretimi o şekilde düzenlemektir ki, sonunda ürünler toplumun malı olsun, bu üretimden yararlanan gene toplum olsun. Bu ancak, toplumun üretim araçlarına sahip olmasıyla mümkündür, yani fabrikalar, madenler, gemiler, makineler vb. kapitalizmde olduğu gibi kişilerin değil, toplumun mülkü olmalıdır.

Fakat bu üretim araçlarının toplumsallaştırılmasında, yeni toplumun eski toplumdan miras olarak aldığı özelliklerin büyük etkisi vardır. Toplumsallaştırmaya tam olarak hazır bulunan işletmeler genellikle büyük işletmelerdir. Kapitalist gelişim bu işletmeleri toplumsallaştırıl-

maya çok uygun bir hale sokmuştur. Bu büyük işletmelerde işletme sahipleri genellikle üretim sürecinin tamamen dışındadırlar. Bu kişileri işletmeye bağlayan tek bağ, hisse senetleri üzerinden kazandıkları faizden ibarettir. Üretim, işçiler ve aylıklı idareciler tarafından yürütülür. Dolayısıyla bu gibi büyük işletmeler derhal kamulaştırılabilirler. Fakat, küçük sanayi kapitalistleri, küçük tüccarlar ve perakendecilerle küçük çiftçilerin elindeki işletmelerin toplumsallaştırılması bu kadar kolay değildir. Çünkü bu gibi küçük işletmelerin yöneltilmesinde ve ayrıca üretimde, işletme sahiplerinin de önemli bir rolü vardır. Örneğin, İngiltere'de, büyük şirketlere sahip olan birkaç yüz kişiye karşılık, böyle küçük işletmelere sahip olan kişilerin sayısı yüz binlere varmaktadır. Diğer ülkelerde de durum aşağı yukarı aynıdır. Özellikle kapitalist tarımın tam olarak gelişmediği ve köylünün toplam nüfusun büyük bir kısmını oluşturduğu ülkelerde bu toplumsallaştırma işlemi daha da güçtür. Birbirlerinden ayrı binlerce üretim ve dağıtım biriminin ellerinden alınarak, küçük işletmelerin birdenbire devletleştirilmelerinin önemli toplumsal ve politik sakıncaları da vardır.

Soruna toplumsal olarak bakarsak görürüz ki, bu küçük işletme sahipleriyle aileleri üretimin büyük bir kısmını kendileri yapmaktadırlar. Bu gibi kişilerin çalışma koşulları büyük tekellerin koydukları engellerle sınırlanmıştır. Başka deyişle bu kişiler, zenginliğin egemen olduğu bütün toplumlardaki "*küçük adam*"ların güçlükleriyle karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla, her ne kadar çoğunun bireyci ve kapitalist bir hayat görüşü varsa da toplumun sos-

yalist dönüşümünden yararlanacakları da muhakkaktır. Esas sorun, bu dönüşümü o şekilde gerçekleştirmektir ki, *"küçük adam"*lar da bu dönüşümden yararlansınlar, ayrıca yararlandıklarına da gerçekten inansınlar ve böylece, bu sosyalist dönüşümü de her bakımdan destekleyebilsinler.

Bu konuda atılması gereken ilk adımlar nelerdir? Tarım alanındaki küçük üreticilerle ilgili olarak Engels şöyle yazmıştı: *"Her şeyden önce görevimiz bu alandaki bireysel üretimi kooperatif şeklindeki üretime ve bireysel mülkiyeti de kooperatif mülkiyete dönüştürmektir. Bunu zor kullanarak değil, örnek göstererek ve bu maksatla toplumsal yardımlarda bulunarak yapmalıyız."*

Sovyetler Birliği'nde ve sosyalizme yönelmiş diğer ülkelerde, tarımdaki bu kooperatif üretim ve mülkiyet şekli, teşvik edilmiş ve uygulanmıştır. Büyük ölçekli çiftçiliğin ve modern üretim yöntemlerinin üreticilere sağladığı faydaları belirtmek için devlet çiftlikleri ve devlet makine ve traktör istasyonları kullanılmıştır. Ayrıca bireysel üretimden kolektif üretime geçişi kolaylaştırmak amacıyla değişik şekillerde devlet yardımından yararlanılmıştır. Kolektif üretimde tek bir üretim ünitesi yüzlerce küçük üretim ünitesinin yerini alır, eskiden küçük toprak sahibi olan üreticiler, ortak üretimi öğrenirler, bireyci ve bencil dünya görüşlerinin yerini zamanla toplumcu bir dünya görüşü alır. Ayrıca bu gibi kolektif çiftliklerde eğitim ve diğer sosyal hizmetler de daha kolaydır, böylece bireysel davranışlar bir süre sonra tamamen kaybolur, diğer bir deyişle birey toplumsallaşır. Çin

Halk Cumhuriyeti'nde köylüleri bir araya getirmek için çok basit ortak üretim yöntemleri ve biçimleri kullanılmıştır, bu ilkel biçimlerin yerini giderek daha gelişmiş ortak üretim biçimleri almıştır.

Ortak üretim yöntemleri ayrı ayrı üretimde bulunan zanaatçıları ve küçük üreticileri bir araya getirmek için de kullanılmıştır. Fakat bu çok dağınık binlerce üretici ve dağıtıcıyı bir araya getirmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bu durumda izlenecek yol ne olmalıdır? Sosyalist ülkelerde genellikle kullanılan yöntem, bir yandan sosyalist üretim işletmelerini kurup geliştirirken öbür yandan da daha iyi fırsatlar sağlamak ve vergi yönünden baskı yapmak suretiyle *"küçük"* üreticileri zamanla bu sosyalist işletmelerin içine almak olmuştur. Bununla beraber Çin'de, bazı büyükçe sınaî ve ticarî işletmeler eski sahiplerinin elinde bırakılmıştır. Çünkü Çin koşullarında bunu yapmak hem mümkün hem de gerekliydi. Bu kapitalist işletmelerin sosyalist işletmelere dönüşümünde tamamen farklı yöntemler kullanılmıştır. Bir defa Çin Halk Cumhuriyeti'nin göstermiş olduğu büyük kalkınmanın ve millî duyguların etkisinde olan Çin kapitalistlerinin bir bölümü sosyalist hükümetle işbirliğini kolaylıkla kabul etmişlerdi. Sosyalist Çin Hükümeti, bu arada, bu dönüşümün teoride kalmaması için kapitalistlerin özel çıkarlarını zorunlu olarak tanımış, göz önünde tutmuştur. Bu dönüşüm sürecinin başlıca aşamaları şunlardır:

1) Hükümet, kişilerin elindeki işletmelerle kontrat yapar ve bu işletmelerin ürünlerini evvelden anlaşılmış fi-

yatlarla satın alır. Bu durumda bazen işlenilecek hammadde, özel teşebbüse devletçe sağlanılır.

2) Belirli işletmelere devlet de ortak olur. Kapitalistler toplam kârdan belirli bir pay alırlar.

3) Bir sanayi ya da ticaret dalının tümü devletin ve kapitalistlerin genellikle ortak mülkiyetine geçer. Kapitalistlere mülklerin toplam değerinin % 5'i tıpkı faiz gibi her yıl ödenir.

4) Devlet işletmelerin tek ve tam sahibi durumundadır.

Bu aşamaların ilkinde işletmelerin idaresi tamamen kapitalistlerin elindedir. İkinci aşamada idarecilik işlemlerinin bir kısmı devletindir. Üçüncü aşamada işletmelerin idaresi tamamen devletin elindedir. Bununla beraber gerektiğinde her aşamada eski işletme sahipleri bu işletmelerde sorumlu mevkilerde kullanılmaktadır.

İktidar bir kere işçi sınıfının eline geçtikten ve büyük işletmeler devletleştirildikten sonra (Lenin'in deyişiyle "*Kumanda mevkileri*" işçilerin olunca), küçük işletmelerin devletleştirilmesi işlemi zamanla ve büyük bir toplumsal sorun yaratmadan başarılabilir. Fakat küçük kapitalist işletmelerin devletleştirilmelerini, büyük sosyalist ünitelere dönüşümlerini büyük bir toplumsal sorun yaratmaksızın başarabilmek aynı zamanda antisosyalist sınıfların, yani mülkleri ellerinden alınmış büyük işletme sahiplerinin emperyalistlerin yardımıyla silaha, kuvvete başvurup başvurmayacaklarına da bağlıdır.

İlk sosyalist ülke olan Sovyetler Birliği, başlangıçta eski düzeni getirmeye çalışan iç düşmanlardan başka,

on dört kapitalist ülkenin işgal ordularıyla da uğraşmaya mecbur kalmıştı. Bu işgal emelleri başarısızlıkla sonuçlanınca kapitalist ülkeler Sovyetler Birliği'ni ekonomik ablukaya almışlar, ayrıca ülke içerisinde sabotajlara başvurmuşlardır. 1941 yılındaysa Naziler, Sovyetler Birliği'ni istilâya başlamışlardı. Bu durum karşısında, Sovyetler Birliği'nde, sosyalizmi daha sonra kuran diğer ülkelerden daha büyük ölçüde kuvvete dayanmak gerekmişti. Fakat diğer sosyalist dönüşümler, daha az ıstıraplı ve daha kolay olmuşsa, bunun sebebi, Sovyetler Birliği halkının çok çarpışması, bütün düşmanları yenilgiye uğratması ve çok büyük çaptaki sınaî ve sosyal planları gerçekleştirerek dünya üzerindeki ilk sosyalist ülkeyi kurmasıdır.

Artık belgelerle de gösterilmiş bulunmaktadır ki, Stalin'in hayatının son yıllarında kuvvet sadece Sovyetler Birliği'nin tehlikeli düşmanlarına karşı değil, rejime sadık kişilere karşı da kullanılmış ve Çarlık zamanlarındaki sömürücü düzenden daha demokratik bir düzene geçilmişse de bürokrasiyle birlikte Stalin'in kişisel nüfuzu da çok büyümüştü.

Marx, işçi sınıfının egemen sınıf haline gelmesinden ve böylece "demokrasi savaşını kazanması"ndan söz açtığında, halkların genel olarak ana demokratik bir aşamaya varışlarını kastediyordu. Böylelikle işçiler eskiden egemen olan mülk sahibi sınıfların kendilerine zorla kabul ettirdikleri yaşama ve çalışma koşullarından da kurtulmuş olacaklardı. Böyle genel bir ilerlemenin Sovyetler Birliği'nde yer almış olduğu bir gerçektir. Hiçbir demok-

ratik geleneği olmayan Rusya gibi geri kalmış bir ülkede otokratik idarenin yerini demokratik kurumlar ve halk tarafından seçilmiş sovyetler almıştır. Halkın büyük bir kısmı bu hamle sonunda bazı alanlarda ileri kapitalist ülkeler halklarının sahip olduğu demokratik haklardan da fazlasına sahip olmuşlardır. Örneğin çalışma ve sosyal hizmetlerin idaresi alanlarında.

Fakat iç ve dış düşmanlar Sovyetler Birliği'ni boğazlamak için fırsat bekler ve ellerinden gelen her şeyi yaparlarken, Sovyetler Birliği'nde demokrasinin tam olarak gelişmesi imkânsızdı. Sovyetler Birliği'nin tıpkı, kapitalistler tarafından kuşatılmış bir kaleye benzediği ve iç sorunların da günden güne daha tehlikeli özellikler kazandığı bu uzun dönemde, güvenlik örgütleri gerekliydi, ayrıca kuvvetli bir merkezî yönetime de ihtiyaç vardı. Bu koşullar altında, bir örgütçü ve teorisyen olarak çok üstün yeteneklere sahip bulunan Stalin'in prestiji de Sovyetler Birliği halkının her zaferiyle birlikte muazzam ölçüde büyüdü. Böylece bir Stalin kültü oluşmaya başladı. Stalin sosyalist ilkeleri bir yana bırakarak, güvenlik örgütleri üzerindeki kontrolüyle düşman gördüklerini baskıyla sindirdi, yok etti ve ayrıca diğer halk demokrasilerinde de aynı hataların işlenmesine sebep oldu.

Stalin kültü ve bunun sonuçları Sovyet hayatının birçok alanında çok büyük zararlara yol açtı. Bununla beraber Stalin'in kişisel hataları, sosyalist devletin temel yapısında değişiklikler yaratmadı ve yapılan bu büyük toplumsal hamle olduğu gibi kaldı. Ayrıca, Stalin'in ölümünden hemen sonra, sosyalist demokrasiyi güçlendir-

mek amacıyla bütün sosyalist ülkelerde tedbirler alındı ve Stalin devrinin kötülükleri silinmeye çalışıldı.

İktidarın halkın eline geçmesiyle, yeni toplumun kuruluşu, yeni bir ekonomik ve toplumsal süreç başlar. Büyük işletmeler, bankalar, demiryolları ve sanayi ile ticaret alanındaki diğer önemli kurumların hepsi devletleştirilir ve böylelikle daha fazla gelişim için gerekli olan ekonomik temel kurulmuş olur. Küçük sanayi ve ticarî işletmeler eski sahiplerinin elinde kalır ve mevcut koşullara göre bu işletmelerin devlet işletmeleriyle kaynaşabilmesi için belirli bir süre bırakılır. Dolayısıyla işçi sınıfının ilk hamlede elde ettiği sonuç sosyalizm değil, fakat ülkenin sosyalist yönde gelişiminin güvenceye alınmasıdır. Bütün üretim ve dağıtımın tamamen sosyalistleştirilmesi uzun yıllar alacaktır, nasıl ki, toplumun bütün üyelerinin sosyalizmi kabullenmelerinden de ötede sosyalist hayat görüşü elde etmeleri, sosyalist insan olabilmeleri için yıllar gerekliyse...

Önemli üretim araçlarının özel mülk olmaktan çıkıp toplum mülkü haline gelmeleri, bu aşamada ilk adımı teşkil eder. İkinci adım, halkın artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere, üretim güçlerinin bilinçli ve planlı bir şekilde geliştirilmesidir.

Böyle bir gelişimin sadece 1917 yılının geri kalmış Rusya'sı için gerekli olduğunu düşünmek büyük bir yanlıştır. Marx *"Proletarya, politik üstünlüğünü **toplam üretim gücünü** mümkün olan en kısa zamanda arttırmak amacıyla kullanacak"* derken sanayi bakımından ileri gitmiş ülkeleri kastetmekteydi. Marx'ın ölümünden bu yana, örneğin İngiltere gibi sanayisi ileri bir ülkede bu kuvvetler

çok gelişmişlerse de hâlâ elimizdeki bilimin gerektirdiğinden, sağlayabileceğinden çok geri bir düzeydedir. Bu geri kalışın sebebi kapitalist üretim düzenidir, çünkü bilindiği gibi, kapitalist üretim düzeninde pazar sınırlıdır, bu sınırlama üretim güçlerinin büyümesini sınırlar, ekonomik buhranlarda hem insana hem de maddeye dayanan üretim güçleri geriler, hatta yok edilir. Ayrıca tekeller teknik alandaki bütün buluşları satın alır ve kullanılmalarını önlerler, üretimi planlamak imkânsızdır, bu yüzden sistematik bir büyüme mevcut değildir. Öte yandan, kapitalizm, tarımı kasıtlı olarak ayırmış ve geri kalmasına sebep olmuştur. Rakip durumdaki kapitalist ülkeler kaynaklarının büyük bir kısmını birbirlerine ve geri kalmış ülke halklarına karşı açacakları savaşlara ayırmak zorundadırlar. Kapitalizm el ve zihin emeklerini birbirinden ayırdığından üretimde yaratıcılık ortadan kalkmıştır. Ayrıca, sınıf kavgaları toplumsal enerjinin tüketilmesine sebep olur. Sosyalist bir toplumda çok yararlı olabilecek milyonlarca kişi eğitimsiz bırakılmış ve yetiştirilmemiştir. Bütün bu etkenler yüzünden kapitalist toplumlar kendi teknik kapasitelerinin çok altında bir üretimde bulunmak zorundadırlar.

İşte bu nedenlerle, ileri gitmiş kapitalist ülkelerde bile fabrikaların, madenlerin, enerji santrallerinin, demiryollarının, tarımın ve balıkçılığın yeniden organize edilmesi ve modern hale sokulması hem mümkün, hem de gereklidir. Ayrıca bütün halka eğitim ve yetiştirilme imkânları sağlanmalıdır ki, daha yüksek düzeyde bir üretim elde edilebilsin. Peki ama esas amacımız nedir? Bütün bu hamleleri ne için yapıyoruz? Halkın yaşama koşullarını daha iyi kılabilmek için...

Antisosyalistlerin en çok tekrarladıkları iddialardan birisi, örneğin İngiltere'de üretimin herkese eşit olarak bölünmesi halinde işçilerin hayat seviyesinde büyük bir değişiklik olmayacağıdır. Bu iddia doğru olsa bile (ki doğru değildir), Marx'ın sosyalizm kavramıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Marx sosyalizmin, üretimi o zamana kadar tasavvur edilmemiş bir seviyeye çıkaracağını öngörmüştü. Sovyet Rusya'nın 1955 yılındaki üretiminin 1913 yılındaki üretiminin yirmi beş katı oluşu, Çarlık Rusyası'nın sanayi bakımından geri oluşundan değildir, sanayileşmiş İngiltere'de dahi muazzam bir üretim artışı mümkündür ve gerçekleştirilebilir.

Üretimin bu şekilde artırılması ve böylece halkın hayat seviyesinin yükseltilmesi, halkın kültür bakımından yükselebilmesi için gerekli olan maddî temelin de atılması demektir.

Fakat bütün bu gelişimde üretimin planlanması ilk şarttır. Kapitalist toplumda ancak daha fazla kâr etme imkânı belirdiğinde yeni bir fabrika kurulur ya da belirli bir mal daha fazla üretilir. Fakat bu, yapılan yeni fabrikanın veya üretimi arttırılan ürünün halk tarafından istendiği anlamına gelmez. Talep çok zengin kişilerin teşkil ettiği küçücük bir azınlıktan gelebilir ya da bazı beklenmedik gelişmeler belirli bir ürünün fiyatını artırabilir. Görülüyor ki, kâr hırsının temel ilke olduğu bir üretim düzeninde anarşiden başka bir şey yoktur. Sonuç, bir alanda toplumsal bakımdan gerekli olandan fazla üretim, diğer bir alandaysa az üretimdir.

Sosyalist bir toplumda, üretim kâr amacıyla değil toplumsal fayda için yapıldığından, planlı üretim müm-

kündür. Hatta sanayinin tamamen toplumsallaştırılmasından önce bile bu planlama gerçekleştirilebilir. Başlıca işletmelerin devletleştirilmesinden ve diğer işletmelerinse düzenlenmelerinden sonra bir üretim planı yapılabilir. Bu planın isabet derecesi her yıl artacaktır. Görüyoruz ki Marx'a göre, sosyalizm, ekonomik alanda üretim araçlarının bir bütün olarak toplumun mülkiyetine girmesi, üretim güçlerinde büyük ve çabuk bir gelişimin gerçekleşmesi ve planlı üretim anlamına gelmektedir. Üretimin planlı oluşu sayesinde, üretim güçlerinin sürekli olarak gelişmesine rağmen, toplumun talep ettiğinden daha fazla üretim söz konusu olmaz.

Ulusal üretim planının iki bölümü vardır: Yeni üretim araçları için plan, diğer bir deyişle yeni binaları, makineleri, hammaddeleri kapsayan plan ve tüketim mallarını kapsayan plan. Burada tüketim mallarından anlaşılan sadece yiyecek ve giyecek maddeleri değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, spor ve eğlence imkânlarıdır. Bunlardan başka gerektiği sürece planda savunma gücü için de yer ayrılmış olacaktır.

Yukarda da belirtildiği gibi, gerektiğinden fazla üretim imkânsızdır, çünkü bütün tüketim malları halka dağıtılmaktadır. Diğer bir deyişle, toplam ücretlerle kişilere yapılan diğer ödemelerin toplamı yine tüketim mallarının toplam fiyatına eşit kalmaktadır. Elbette ki arada bir planda aksaklıklar olabilir. Örneğin, belirli bir yıl içinde halkın istediğinden çok bisiklet ve istediğinden az ayakkabı üretilebilir. Bununla beraber bu aksaklık derhal ortaya çıkacağı için, gelecek yılın planında gerekli olan düzeltme

yapılacak ve böylelikle talep ve arz arasındaki denge sağlanmış olacaktır. Görülüyor ki, bu durumda, üretim belirli malların üretim miktarlarında değişiklikler yapmak suretiyle düzeltilmekte ve toplam üretimde hiçbir azalma olmamaktadır. Toplam üretimin azalmaması toplam tüketimin de azalmaması demektir. Planlı üretim yükseldikçe planlı dağıtım da artacaktır.

Fakat üretim, halk arasında mal şeklinde dağıtılmamaktadır. Dağıtım aracı paradır. Para, ücret ve diğer ödemeler şeklinde kullanılmaktadır. Tüketim mallarının fiyatları sabit tutulduğundan, toplam ücret ve diğer ödemeler tüketim mallarının toplam fiyatına yaklaşık olarak eşit kılınabilir. Üretimle tüketim arasında bir çelişme yoktur. Halk, üretilmiş bulunan her şeyi satın alabilir. Üretimin artması halka sunulan malların da artması ve böylelikle halkın tüketiminin de artması demektir.

Sosyalist bir toplumda fiyatların oynadığı rol çok kereler yanlış anlaşılmaktadır. Kapitalist düzende fiyat dalgalanmaları taleple arz arasındaki ilişkiyi belirtir. Fiyatların yükselmesi, arzın azlığı anlamına gelir, bu durumda kapitalistler üretimi artırmak yoluna gitmeye çalışırlar. Fiyatların düşük oluşuysa arzın çok fazla olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla kapitalistler üretimi kısma yoluna giderler. Demek ki kapitalist düzende fiyatlar üretimi düzenleme rolünü oynar. Oysaki sosyalist toplumda fiyatlar üretimi değil tüketimi etkiler, tüketimde düzenleyici rol oynar. Üretim plana uygun olarak yapılır, fiyatlar bilinçli olarak sabit tutulur ki, üretilen malların tümü tüketilebilsin.

Tüketim mallarının halk arasında paylaşılması nasıl yapılacak? Marx bu malların herkese eşit olarak verilmesi gerektiğini hiçbir yerde söylemiş ya da yazmış değildir. Peki ama bu eşit paylaşılma niçin yapılamasın? Çünkü sosyalist bir toplum gökten zenbille indirilmiş değil, kapitalist toplumdan miras almak zorunda kaldığı temeller üzerinde kurulmuştur. Her şeyin eşit olarak paylaşılması, yaşam düzeyi ortalamanın üzerinde olan kişilerin cezalandırılmaları anlamına gelebilir. Örneğin, emekleri üretimin artırılmasında vasıfsız işçilerin emeğinden çok önemli rol oynayan vasıflı işçiler cezalandırılmış olacaktır. Kapitalizmden kalma eşit olmayan koşullar üzerinde kurulmuş bir eşitlik, eşitlik olmayacak, böylece adil olunmaya çalışırken adaletsizlik yaratılacaktır. Marx bu noktayı çok açık bir şekilde şöyle belirtmişti: *"Haklar bu aşamada eşit olamaz. Adalet bir toplumun ekonomik koşulları ve bu koşullarla belirlenmiş kültürel gelişiminin üstünde olamaz."*

Kapitalist toplumdan henüz çıkmış kişiler, birbirlerine eşit değildirler. Dolayısıyla başlangıçta birbirlerine eşit sayılmaları sadece bir hayal olacaktır. Ayrıca, toplum tarafından dikkate alınmaları için bu kişilerin topluma hizmetleri şarttır. Diğer bir deyişle *"çalışmayan yiyemez"* Dolayısıyla topluma daha çok hizmette bulunan bir kimseye daha iyi hayat şartlarının sağlanması da gerekecektir. Tüketim için mevcut toplam üretimin dağıtımında kullanılacak ilke şu olacaktır: *"Herkesten yeteneklerine göre, herkese emeğine göre."*

Fakat sosyalist toplum kapitalizmden miras aldığı düzeyde kalmak zorunda değildir. Sosyalist toplumda

üretim her yıl artarken, halkın teknik bilgisi ve yetenekleriyle birlikte kültürel seviyesi de yükselmektedir. Ücretlerin eşit olmayışı, diğer bir deyişle yetenekleri ve kültürü fazla olanların daha fazla kazanmaları, herkesi kendi seviyesini yükseltmeye teşvik edecektir. Kişisel yeteneklerin artması vasıfsız işçilerin vasıflı işçi haline gelmeleri, aynı zamanda, üretimin de artması demektir. Üretimin artmasıyla halkın hayat standartlarıyla birlikte bilgilerini artırmaları da yeni bir hız kazanacaktır. Böylelikle herkesin yaşam seviyesi yükselecektir. Dolayısıyla sosyalist toplumda eşitsizlik, kapitalist toplumda olduğu gibi bir azınlığın zenginliğinin büyük bir çoğunluğun fakirliği pahasına artması demek değil, toplumun içinde bulunduğu üretim ve kültür seviyesinden daha üstün bir seviyeye çıkartılması için emeğin kendi yarattığı üretimle doğru orantılı olacak şekilde değerlendirilmesi demektir.

Marx'a göre, bu eşitsizlik, gelecekteki toplumların değişmez bir özelliği miydi? Sosyalist toplumda üretimin sürekli olarak artmasıyla birlikte, belirli bir aşamaya varıldıktan sonra kişilerin toplam üretimden aldıkları payı, bu toplam üretime kattıkları değerle orantılı olarak tutmak zorunluluğu da ortadan kalkacaktır. Üretimi, sağlanan emekle orantılı olarak bölüştürmek, aynı zamanda herkesin bütün isteklerini tatmin edebilecek bir üretimin henüz yapılamadığı anlamına gelmektedir. Kapitalist toplumda bütün fertlerine yetecek kadar ekmeği bulunan bir ailede ekmeklerin paylaşılmasının gereği yoktur, herkes istediği anda ihtiyacı kadar ekmek

yiyebilecektir. İşte aynı şekilde sosyalist toplum, her üyenin diğer üyelerin isteklerinin kısıtlanmalarına lüzum kalmaksızın bütün isteklerinin tatmin edilebileceği bir aşamaya vardığında, herhangi bir kişinin toplam üretimden alacaklarını şu ya da bu şekilde ölçmeye, kısıtlamaya da lüzum yoktur. Bu aşamaya varıldığında üretim ve dağıtım ilkesi şu olacaktır. *"Herkesten yeteneklerine göre, herkese ihtiyaçlarına göre."*

Emekçilerin sosyalizmi kurmaya başlamasıyla birlikte toplumun üyelerinin hayat görüşlerinde, davranışlarında, değer yargılarında da değişmeler başlar. Kapitalist düzende hiç değişmeyecek gibi görünen engellerin hepsi zamanla ortadan kaldırılır. Ailelerin geliri ve toplumdaki yerleri ne olursa olsun, bütün çocuklara aynı eğitim ve gelişme imkânları sağlanır. *"Kast"* farkları silinir. Çocuklar zihinleri kadar ellerini de kullanmasını öğrenirler. Zihin ve el emeklerinin bu eşitlenmesi süreci, bütün halk kitlelerine yayılır. Herkes bir *"aydın"* olur, ayrıca aydınlar artık kendilerini el emeğinden ayırmaz, el emeğinin üstünde görmezler. Kadınlara her bakımdan eşitlik sağlanır, kadınlar toplumsal hayatın her bölümünde yer alırlar. Yine kadınların da çalışabilmesi için gerekli tedbirler alınır. Annelerin daha özgür olabilmeleri için, fabrikalarda, blok halindeki konutlarda çocuk yuvaları (kreş) kurulur. Kamu mutfakları, çamaşırhaneleri ve lokantalarıyla kadınların ev işleri azaltılır. Kadınlar çalışmaya zorlanmazlar fakat çalışabilmeleri için gerekli kolaylıklar sağlanır.

Ayrıca etnik gruplar arasındaki engeller ortadan kaldırılır. Sosyalist toplumda *"tabi bir ırk"* olamaz. Rengi ya

da milliyeti yüzünden kimseye aşağı veya üstün insan muamelesi yapılamaz. Bütün ulusal topluluklar ekonomik kaynaklarıyla birlikte kendi sanat geleneklerini de geliştirmeleri için teşvik edilirler.

Sosyalist toplumda demokrasi, bir temsilciler meclisinin her beş yılda bir seçilmesi için oy kullanılmasından ibaret değildir. Her fabrikada, her mahallede, toplumsal hayatın her alanında kadınlarla erkekler kendi yaşantılarını kendileri düzenler, kendileri planlarlar. Toplumsal hayatın her bölümünde artan bu eylemlerle birlikte, ülkenin kaderi de bu kişiler tarafından belirlenir. Herkese kamu idaresinde yükselme imkânları sağlanır. Böylece sorumlulukları artan kişiler hem kendileri hem de diğer kişiler için olumlu hizmetlerde bulunabilirler. Kapitalist toplumlarda bulunandan çok daha gerçek, çok daha somut bir demokrasi vardır sosyalist toplumda. Çünkü sömürücü bir azınlığın servetleriyle, imtiyazlarıyla demokratik kurumları etkilemeleri sosyalist toplum için söz konusu olamaz.

Şehirle köy arasındaki farklar kaybolur. Köylerdeki emekçiler makineleri kullanmasını öğrenir ve teknik bilgileriyle yeteneklerini artırırlar. Köy emekçileri böylece şehirlerdeki emekçilerle aynı düzeye gelmiş olurlar. Evvelce sadece şehirlerde bulunan eğitim ve kültür imkânları köylerde de gelişir.

Görülüyor ki, sosyalizmin getirdiği maddî değişikliklerle birlikte kadınlarla erkeklerin gelişimlerinde ve hayat görüşlerinde de önemli değişiklikler yer alır. Böy-

lece sosyalist toplumun üyesi *"her bakımdan gelişmiş, her bakımdan eğitilmiş, her şeyi yapmaya muktedir"* bir insan haline gelir.

Her şeyden önemlisi, kapitalist düzenin gerektirdiği, bireyci, bencil hayat görüşünün yerini zamanla tamamen toplumsal bir dünya görüşü alır, topluma karşı sorumluluk duygusu güçlenir. Marx, bunu şu şekilde anlatmaktadır: *"Emek sadece bir yaşama aracı olmaktan çıkmış, gönüllü bir etkinlik halini almıştır."* Sosyalizme geçen bir toplumda, kişiyi şu ya da bu şekilde çalışmaya teşvik etmenin, zorlamanın gereği olmayacaktır. Çünkü bu aşamada insanların topluma hizmetten, toplumun gelişiminde paylarının bulunmasından başka bir istekleri kalmayacaktır.

Bu düşünce şekli ütopik midir? Hayır. Marksist görüşe ütopik olarak bakmak, Marksizmin maddeci temelini anlamayanlar için mümkündür. Bu maddeci temele II. bölümde kısaca değinmiştik. İnsanların ezelden ebede kadar hiç değişmeyen sabit özellikleri, hayat görüşleri, değerleri yoktur. Kabile halindeki ilkel toplumlarda, hatta bu toplumlardan zamanımıza kadar gelmiş olanlarda, üyelerin kabileye karşı duymuş oldukları sorumluluk duygusu çok kuvvetlidir. Zaman geçip toplumlar sınıflara bölündükten sonra, bu toplumsal sorumluluk duygusu da azalmış; fakat sınıfa karşı bir sorumluluk duygusu halinde kısmen de olsa varlığını koruyabilmiştir. Kapitalist toplumda toplumsal sorumluluğun çözülmesi en son noktasına varmıştır. Bu düzende *"herkes kendisi için"* ilkesi hayatın temel ilkesi haline gelmiştir.

Fakat kapitalist toplumda da emekçiler arasında *dayanışma* denilen bir duygu vardır. Dayanışma ortak yaşantı, ortak çıkar, ortak sorumluluk anlamına gelmektedir. Bu duygu bir kişi tarafından düşünülüp emekçilerin kafasına sokulmuş değildir. Dayanışma kavramı emekçilerin içinde yaşadıkları, üretimde bulundukları maddî koşulların bir sonucudur. Emekçiler, bu koşullar içerisinde hayatlarını aynı şekilde kazandıklarının, birbirlerinin desteğine muhtaç olduklarının bilincine varırlar. Her şeyi ele geçirmeye çalışan, toplumsal yolda kolektif bir sorumluluk duygusundan yoksun olan, olayları daima bireysel ve bencil açıdan değerlendiren kişilerse birbirlerinin boğazlarını kesmek için fırsat arayan kapitalistlerdir. Sömürücü egemen sınıfın fikirlerinin örneğin rekabet ve husumetin, emekçiler arasında da yayılma eğilimi gösterdiği doğrudur. Bu gibi fikirler özellikle işverenler tarafından kendilerine birtakım imtiyazlar tanınmış kişilerde görülür. Fakat herhangi bir sınıfın temel hayat görüşleri, bu kişisel sapmalardan bağımsız olarak, maddi yaşam ve çalışma koşullarından çıkarlar.

O halde bir toplumda üretim ve dağıtım sosyalist temellere oturuyorsa, herkes yaşamını topluma hizmet ederek, toplum için üretimde bulunarak sağlayabiliyorsa toplumsal sorumluluk duygusu da kendiliğinden gelişir. Toplumsal ilkelerin doğruluğuna insanları inandırmaya artık lüzum kalmaz. Burada nazarî bir erdemlilik görevini *"insan doğası"*nın içgüdüsel isteklerini kontrol altına almasından söz açmıyoruz. Çünkü biliyoruz ki, *"insan*

doğası" eylemle, ortak yaşantıyla, maddi koşullarla değiştirilebilir.

Henüz sosyalist düzene geçmiş toplumların bütün dünyayı kaplamalarının doğuracağı sonuçlar üzerinde durmadık. Fakat hemen görebiliriz ki, bütün dünyanın sosyalist olması halinde savaşlar tamamen ortadan kalkacaktır. Her ülkede üretimle dağıtım sosyalist temeller üzerine oturtulunca, herhangi bir ülkedeki bir grubun diğer ülkeleri işgal etmeye en ufak bir isteği de olamayacaktır. Kapitalist bir ülke, geri kalmış bir ülkeyi kapitalizmi genişletmek, finans kapital grubu için yeni ve çok kârlı yatırım alanları sağlamak, yeni pazarlar açmak ve ucuz hammadde kaynaklarıyla ucuz iş gücünü ele geçirmek amacıyla işgal eder. Sosyalist toplumlar birbirlerine karşı savaş açmayacaklardır. Çünkü insanın insanı sömürmesini reddeden sosyalizm, bu gibi savaşlardan hiçbir şey elde edemez.

Gene aynı sebeple hiçbir sosyalist devlet geri kalmış herhangi bir ülkeyi bu gerilik içinde zorla tutmaya çalışmayacaktır. Aksine, her ülkenin sanayi ve kültürel bakımdan gelişmesi diğer bütün sosyalist ülkelerin yararına olacaktır. Dünya üzerindeki yaşama seviyesinin yükselmesiyle birlikte, hayatın özü ve kapsamı da zenginleşecektir. İşte bu nedenlerle sanayi bakımından ileriye gitmiş bulunan sosyalist ülkeler, geri kalmış ülkelerin gelişmesine yardımcı olurlar. Böyle evrensel bir sosyalist düzende insanlığın yaratabileceği muazzam ilerlemeleri şimdiden tasavvur etmeye dahi imkân yoktur. Her ülkedeki ekonomik hayatın planlanmasıyla, teknik ve bilimsel buluşların

ülkeler arasında paylaşılmasıyla kültürel ilişkilerin büyük ölçüde artmasıyla ortaya çıkacak ilerleme, tarihin şimdiye kadar gösterdiği bütün ilerlemeleri gölgede bırakacaktır.

Peki bu ilerlemenin yönü nedir? Marx, bu konuda hiçbir şey söylememeyi tercih etmiştir. Çünkü elimizdeki delillerin, bildiğimiz koşulların sayısı bilimsel bir öngörü için yeterli değildir. Fakat şu kadarı apaçıktır: Bu son aşamada insanlık tarihindeki sınıfsal bölünmeler ve sınıf kavgaları sona ermiş olacaktır. Çünkü bu sınıfların doğmalarını gerektiren koşulların hepsi ortadan silinecektir. Toplumun üretim seviyesinin düşük olduğu aşamalarda, daha iyi üretim yöntemlerini bulacak kişilere, üretim araçlarının kişilerin elinde toplanmasına ihtiyaç vardı. Fakat insanların bir iki saatlik bir çalışmayla bütün istediklerini sağlayabildikleri bir üretim gücüne varılmış bulunan bu son aşamada sınıfsal bölünmelerin gereği yoktur ve bölünmeler sona erecektir. İnsan bu noktadan itibaren doğayla olan mücadelesinde ilk defa olarak daha üstün durumda bulunacaktır. Doğanın nimetlerine kavuşmak ya da felâketlerden kaçınmak için, sihirbazlığa, büyücülüğe, dualara ihtiyaç kalmayacaktır. Sınıflar ve ülkeler arasındaki savaşlardan kurtulmuş bulunan insan, artık yolunu bir kör gibi değil, kendine güvenle, doğayı kendi egemenliği altında tutarak arayacaktır. İşte Marx, son aşamada insanın durumunu böyle görmektedir.

VII

Doğanın Marksist Yorumu

Daha önceki bölümlerde Marksizmin, insanı, dolayısıyla insan toplumlarını doğanın bir parçası olarak gördüğü belirtilmişti. Bu bakımdan, insanın özü, dünyanın gelişiminde gizlidir. Diğer bir deyişle, insan daha önceki hayat türlerinden gelişmiştir. Daha önceki türlerin oluşumu sırasında düşünce ve bilinçli eylem ortaya çıkmıştır. Demek ki, bilinçli olmayan gerçeklik, yani madde, bilinçli olan gerçekten, yani akıldan daha önce vardı. Fakat aynı zamanda, bu, dış gerçekliğin, yani maddenin akıldan bağımsız olarak var olduğu anlamına da gelir. İşte böyle bir doğa görüşüne *"maddecilik"* (materyalizm) adı verilir.

Maddeciliğe karşı olan görüşe göre, dış dünya gerçek olmayıp, akılda ya da üstün bir varlığın aklında vardır. Bu görüşe *"idealizm"* adı verilir. İdealizmin birçok biçimleri bulunmaktadır. Fakat hepsinde de esas olan, aklın, ister beşerî ister ilahi olsun her şeyden önce geldiği ve bütün diğer gerçekliklerin zihnin yanında ikinci planda kaldığı inancıdır.

Engels'in de belirttiği gibi, Marksistlere göre *"Maddeci dünya görüşü, doğaya olduğu gibi bakmak, onu hiçbir şeyi ihmal etmeden olduğu gibi kavramaktır."* Dış dünya bir gerçekliktir. Bizim bilincimizden bağımsız olarak vardır. Hareket ve gelişimi belirli yasaların kontrolü altındadır.

İnsanlar bu yasaları keşfedebilir ve kullanabilirler, fakat kendi iradelerine mutlak surette tabi kılamazlar.

Buna karşılık, dış dünyanın sadece ikinci dereceden bir gerçeklik olduğunu ileri süren idealizme göre, gerçekliği bilmemize, dünyanın esrarını çözmemize, varlığın hikmetini anlamamıza imkân yoktur.

Peki ama maddecilikle idealizmi bu şekilde karşılaştırmamız neden gerekiyor? Çünkü burada sorun, sadece bir soyutlama olmayıp, son tahlilde eyleme nasıl gidileceği sorunudur. İnsan dış dünyayı sadece gözlemekle kalmaz, eylemleriyle doğayı sürekli olarak değiştirir ve böylece kendisini de değiştirmiş olur.

Kavramlar, fikirler dış gerçeklikten türerler, kaynakları dış gerçekliktir. Elbette bu, bütün fikirlerin, bütün kavramların "doğru" olduğu, gerçekliği tümüyle yansıttıkları anlamına gelmez. Burada belirtilmek istenilen nokta şudur: Gerçeklikle doğrudan doğruya temas halinde olmadan, gerçeklikle karşılaştırmadan, gerçeklikle denemeden bu kavramların doğru ya da yanlış olduklarını belirtmek imkânsızdır.

Buna karşılık idealist, ezelden ebede kadar geçerli olan ilkelerin varlığına inanır, dolayısıyla bu ilkelerin gerçeklikle uyuşup uyuşmadığıyla hiç ilgili değildir. Bu davranışın bir örneği mutlak barışçılık görüşüdür. Mutlak barışçı, çevresindeki gerçek dünyayı hiç dikkate almaz; onun için, günlük yaşantı içerisinde "kuvvet"in kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunun, sırf biz öyle istediğimiz için ortadan kaybolmayacağının, gerçekte direniş göstermenin ya da pasif direnmenin sadece daha çok baskı ve zulüm getir-

diğinin de önemi yoktur. Böyle mutlak pasifist bir görüş, idealist bir dünya görüşünden başka bir şey değildir.

Marksizm bütün görüşlerini, bütün teorilerini maddeci bir temel üzerinde kurar. Maddeci görüş açısından dünyayı inceler, dünyayı belirleyen kanunları maddeci görüşün yardımıyla bulmaya çalışır. İnsan da gerçekliğin bir parçası olduğundan, insan toplumlarının gelişimini belirleyen kanunları da tıpkı dış dünyanın kanunlarını aradığı gibi arar. Bütün buluşlarını, bütün sonuçlarını yine gerçeklikle karşılaştırır, gerçeklikle deneyime tâbi tutar, gerçeklikle uyuşanlarını benimser, uyuşmayanlarını ya reddeder ya da gerekli değişimlerden geçirir.

Toplumu daima ön plana alan böyle bir dünya görüşü, insan zihninin soyut tasavvurlarını değil, doğa ve toplumun genel kurallarını, genel özelliklerini ortaya koyar. Dolayısıyla daima gerçeklere dayanan Marksist dünya görüşü, tümüyle bilimseldir. Bir düşünürün kafasında kendi kendine soyut bir şekilde şekillenmemiştir. Dünyayı madde olarak gören Marksizm, onda *"diyalektik"* deyimi altında toplanan özellikler bulur. Marksist dünya görüşünü tanımlayan "diyalektik materyalizm"e çok kereler esrarengiz bir şeymiş gibi bakılır. Oysaki dünyanın insan aklı tarafından açıklanması, diğer bir deyişle doğanın insan zihninde yansıması olan "diyalektik materyalizm"in hiçbir esrarengiz yanı yoktur. Diyalektik deyimini günlük yaşantıda hepimizin karşılaştığı şeylerle dahi tanımlamamız mümkündür. Her şeyden önce bilmemiz gerekir ki, insan toplumlarını kapsayan doğa ya da dünya birbirinden tamamen ayrı, birbirinden tamamen bağımsız şeyler-

den kurulmuş değildir. Her bilim adamı bu gerçeği çok iyi bilir ve bu yüzden belirli bir olayı incelerken en önemli etkenleri de belirlemek zorundadır. Örneğin su sudur; fakat belirli bir atmosfer basıncında suyun sıcaklığı belirli bir noktaya çıkarılınca su buharlaşır. Bunun aksine, sıcaklığın yine belli bir noktaya düşürülmesiyle su buza dönüşür. Bu olayları etkileyen başka birçok etken daha vardır. Dolayısıyla, herhangi bir olayı herhangi bir gerçeği üstünkörü inceleyen bir kimse dahi, doğada, dünyada hiçbir şeyin bağımsız bir varlığı olmadığını bütün olayların, bütün gerçeklerin birbirlerine bağlı olduklarını, birbirlerini sürekli olarak etkilediklerini, belirlediklerini görür.

Esasında olayların, gerçeklerin, varlıkların birbirlerine olan bu etkileri, bu bağımlılıkları o kadar meydanda, o kadar apaçıktır ki, bir bakıma, dikkatimizi bu gerçeğe çevirmemiz gereksiz gibi gözükebilir. Fakat kişiler, olaylar arasındaki bu sürekli bağı her zaman göremez. Belirli koşullar altında doğru, gerçek olan bir olayın bambaşka koşullar altında aynı anlamda doğru olmayacağı gözden kaçabilir. Örneğin emperyalizmin ilk günlerinde, bir bölgeyi mutlak kontrol altına alabilmek için tek bir savaş gemisinin gönderilmesi yeterliydi. Geri kalmış ülke halkları sömürüldüklerinin bilincine henüz varmamışlardı. Fakat zorunlu bir aşama sonucunda geri kalmış ülke halkları emperyalizmin kendilerini, ülkelerini sömürdüğünün bilincine varınca, emperyalistlerin çok hoşuna giden bu ilkel çözüm yolu başarılı sonuçlar vermemeye başladı.

Diyalektik görüş, ayrıca yeryüzünde hiçbir şeyin olduğu gibi kalmadığını, her şeyin hareket hâlinde olduğunu,

sürekli olarak değişmelere uğradığını ortaya koyar. Bu sürekli değişmeler ve hareket sonunda varlıklar, gerçeklikler ya gelişir, oluşurlar ya da giderek yozlaşır ve ortadan kaybolurlar. Dünyanın kendisi devamlı olarak değişmektedir. Yaşayan varlıklarda bu değişim, hareket, gelişim ve yok olma daha da belirlidir. Dolayısıyla gerçekliğin bilimsel bir araştırmasında hiçbir şeye ezelden ebede kadar değişmeyen, yok olmayan varlıklar gibi bakılamaz.

Peki ama varlıkların sürekli olarak değişmelere uğradığını bir kere belirttikten sonra bu gerçek üzerinde neden ısrar ediyoruz? Çünkü günlük yaşantıda kişiler gerçeklikleri, özellikle insan toplumunu, hatta bireyleri dahi bu diyalektik ışık altında göremez. Örneğin pek çok insan kâr maksadıyla yapılan üretimin, yani kapitalizmin ezelden beri her insan toplumunda bulunduğunu sanır, buna bir gerçek gibi inanır. Esasında halk arasında çok duyulan *"böyle gelmiş böyle gider," "bu dünyada hiçbir şey değişmez", "tarih tekerrürden ibarettir"* gibi sözler hep bu yanlış anlayışı dile getirir ve bir bakıma insan toplumlarının daha ileriye gitmesine, evrimleşmesine engel olurlar.

Her şeyin sürekli olarak değişmekte, gelişmekte ya da ortadan silinmekte olduğunu tam olarak kavradığımızda, bizimle ilişkisi olan her şeyin hangi aşamada olduğunu da ortaya çıkarabiliriz. Bir inek satın alan çiftçi, bir ev satın alan şehirli hep bu gerçeği göz önünde tutarak hareket eder. Günlük yaşantımızda, basit işlemlerde bu gerçekten hep yararlanırız. Fakat ne yazık ki, iş insanlar tarafından kurulmuş kurumların araştırılmasına, özellikle üretim

ilişkileriyle bu ilişkileri açıklayan düşüncelerin tartışmasına gelince, bu gerçek çok kereler unutulur. İnsan toplumlarının, insan kurumlarının, özellikle üretim düzeniyle üretim ilişkilerinin nasıl sürekli olarak değiştikleri üzerinde ilerde de duracağız.

Şimdiye kadar diyalektik görüşün ortaya koyduğu iki gerçeği belirttik: Bunlardan birincisi, her şeyin birbirine bağlı olduğu, ikincisiyse yine her şeyin sürekli olarak değişime uğradığıydı.

Diyalektik görüşün ortaya koyduğu bir üçüncü gerçek daha vardır. Bu gerçek, diğer iki gerçek kadar meydanda olmamakla beraber, bir defa tanımlandı mı, kavranması çok kolaydır. O da şudur: Olaylarda, varlıklarda, şeylerde beliren gelişim tamamen basit ve pürüzsüz değil, bir yerde kesik kesik ya da birdenbire olmaktadır. Belirli bir varlık, belirli bir süre için pürüzsüz ve basit bir şekilde gelişebilir, bu süre içerisinde genellikle bu varlığın belirli bir özelliğinde nitelik değişimi olmaktadır. Tekrar su örneğini alalım: Suyun sıcaklığını artırırken belirli bir noktaya kadar su, su olarak kalır, suyun özelliklerinde belirli bir değişme ortaya çıkmaz. Fakat sıcaklığın belirli bir noktaya çıkmasından sonra suyun tüm özellikleri, tüm nitelikleri değişir ve su buharlaşır. Isının azaltılmasında da suyun buza dönüşümü ve tüm niteliklerin değişmesi aynı şekilde birdenbire olur. Görülüyor ki nicelikte bir artış, örneğin sıcaklığın artması, belirli bir noktadan sonra nitelikte de topyekûn değişmeler yaratmaktadır. Bu gerçek, özellikle kimyada çok belirgindir, herhangi bir unsurdaki değişim, sonucu tamamen değiştirir.

Aynı şekilde insan toplumlarında belirli değişimler meydana gelmektedir. Bu değişmeler ortaya çıkarken yine belirli bir aşamaya, belirli bir birikime kadar toplumun temelinde, yapısında, ana özelliklerinde kökten değişmeler ortaya çıkmaz. Fakat bu değişmelerin belirli bir yoğunluk, belirli bir ağırlık kazanmasıyla beraber toplumlarda kökten değişmeler, örneğin devrimler ortaya çıkar, eski toplum düzeni yok olur, yeni bir toplum düzeni kurulur ve bu yeni düzen kendi gelişimine başlar. Bölgesel tüketim için üretim yapılan feodal düzende "artık" ürünlerin alınıp satılmasıyla ortaya çıkan pazar için üretim, sonunda, kapitalist üretim düzeninin ortaya çıkmasına işte bu şekilde sebep olmuştu. Bütün bu gelişim belirli bir noktaya kadar yavaş yavaş, belli belirsiz yer almış, fakat sonunda güçlenen kapitalist sınıf feodal düzenle doğrudan doğruya çarpışmaya mecbur kalmış ve feodal düzen kökünden değiştirilerek kapitalist üretim düzeni kurulmuştu...

Diyalektiğin dördüncü özelliği de şudur: Her varlığın, her gerçeğin bir olumlu bir de olumsuz yönü vardır. Her varlığın belirli yönleri gelişip ağır basarken yine belirli yönleri de geriler, eski üstünlüklerini yitirir. Varlıkların bir yanı onları açılmaya, büyümeye yönlendirirken, diğer yanı ise bunu önlemeye çalışır. İşte bu karşıtlar arasındaki sürekli savaş, varlığın, gerçekliğin sürekli olarak gelişmesine sebep olduğu gibi sonunda da kökten bir değişme yaratır.

Bu gerçeği en açık şekilde insan toplumunda görebiliriz. Her tarihsel aşamada, toplumlar iki ana sınıfa ayrılmışlardır. Bu sınıflardan birisi gelişir, güçlenirken, diğeri

giderek zayıflar ve egemenliğini yitirir. Feodal düzende, toprak ağalarıyla papazlar gücünü yitirmekte olan egemen sınıfı, kapitalistlerse güçlenen ve egemenliğe adaylığını koyan sınıfı teşkil ediyordu. Aynı şekilde kapitalizmin ileri aşamasında kapitalistler egemenliğini yitiren, gücü giderek azalan sınıfı ve işçilerse yeni bir aşamayı gerçekleştirecek ilerici ve dinamik sınıfı temsil ederler. Diğer bir deyişle, işçi sınıfı *"geleceği ellerinde tutan"* sınıftır. Görülüyor ki, kapitalist toplumda birbiriyle çatışma halinde olan iki sınıf vardır. Kapitalizmin başlangıcından sonra kapitalistler gelişip güçlenirken aynı zamanda işçiler de ayrı bir sınıf halinde örgütlenir ve güçlenir. Dolayısıyla iki hasım sınıf arasındaki çatışma da kapitalizmin gelişmesiyle birlikte büyür, gelişir. İşte kapitalist toplum içersinde sınıf ayrılığından doğan bu çatışma, bu *"çelişki"* en sonunda, kapitalist toplumu kökünden değiştirecek devrimi doğurur.

Şimdi *"diyalektik materyalizm"* başlığı altında yapılan değerlendirmeleri bir araya getirebiliriz. Bu görüşe göre, gerçeklik bizim bilincimizden bağımsız olarak mevcuttur. Gerçekliğin bölümleri birbirinden bağımsız, birbirlerinden ayrı değil, birbirlerine sürekli olarak bağlıdırlar. Her şey yine sürekli olarak değişme ve hareket hâlindedir. Her varlığın, her gerçekliğin bir gelişen, evrimleşen yanı, bir de gerileyen, kaybolup giden yanı vardır. Belirli bir noktaya kadar her gelişim derece derece, giderek, düzgün bir şekilde yer alır. Fakat bu noktada geçmişten ani bir kopma, beklenmedik bir değişim belirir ve yepyeni bir varlık, yepyeni bir gerçeklik ortaya çıkar. Bütün bu gelişmelerin nedeni varlıkların, gerçekliklerin iç çelişkileridir. Gelişmede beliren

"geçmişten birdenbire kopma," varlığın, gerçekliğin gelişen yönünün, gerileyen yönü üzerindeki mutlak zaferdir.

İşte insan toplumlarıyla birlikte bütün dünyayı bu şekilde kavrayış, tanımlayış, Marksizmi bütün diğer dünya görüşlerinden ayıran en önemli özelliktir. Elbette ki diyalektik materyalizm, gerçekliğin üstünde, ondan soyut olarak var olan ve dünyayı kendine uydurmaya çalışan bir zorlama teori değildir. Bunun tamamen aksine, insanların ortak tecrübelerini, bilgilerini temel alan ve dünyayı bütün gerçekliğiyle veren tek dünya görüşüdür. Diyalektik materyalizm, Marksist kişinin aklında yer alıyorsa, bu, onun bütün varlığıyla dış gerçeklik içersinde de yer almasından, dış gerçeklik içerisinde de işlem görmesindendir. Diyalektik materyalizm varlıkların, gerçekliğin temelindedir.

Yeni bilimsel buluşlar diyalektik materyalizmi desteklemektedir. Ayrıca bir düşünce metodunun doğru kullanılması halinde, yepyeni gerçekler ortaya çıkarılmakta, o zamana kadar çözümlenemeyen sorunlara çözüm bulunmaktadır. Fakat içinde yaşadığımız devirde, diyalektik materyalizmin en yararlı olabileceği alan, insan toplumlarını konu alan, kapsayan alandır.

Bu bölümde daha önce verilmiş bulunan örnekler, toplumların gelişimini açıklamakta ve en önemlisi gelecek gelişmeleri etkilemede, yaratmada Marksist görüşle Marksist olmayan görüşler arasındaki farkları belirtmişlerdi. Geleceği, dolayısıyla günlük yaşantımızı bu şekilde etkileme, değiştirme sorunu o kadar önemli bir sorundur ki, bunun üzerinde biraz daha durmamız gerekmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, maddeci görüşe göre, madde yani dış gerçeklik her şeyden önce gelmektedir. İnsan aklı, ikinci derecede olup maddenin gelişmesinden, evrimleşmesinden başka bir şey değildir. Demek ki, insanın fiziksel varlığı, yani vücudu ve bu vücudu koruma yolları, insanın günlük yaşantısından, varlığını devam ettirme çabalarından doğan fikirlerden daha önce gelir. Diğer bir deyişle pratik, teoriden; eylem, düşünceden önce gelir. İnsan önce yaşamaya koyulmuş ondan sonra bu yaşantısı hakkında düşünceler yaratmıştır. Fakat bir kere ortaya çıktıktan sonra bu düşünceler eylemlere bağlanmış, eylemlerle bir arada yürümüşlerdir. Bu, sadece ilkel toplumlar için değil insan toplumlarının bütün aşamaları için de doğrudur. İnsanların kendi yaşantılarını sürdürebilme çabaları, üretim eylemleri, bütün fikirlerinin kökeni, bütün fikirlerinin kaynağıdır. Siyasi fikirler de aynı kökten türerler. Aynı şekilde siyasal kurumlar, bazı soyut ilkelerden değil, mevcut üretim düzenini koruma, sürdürme çabalarından doğar. Bütün kurumlar ve fikirler, o çağın yaşantısından doğar, o çağın kendine özgü eylemlerini belirtirler. Kurumlarla fikirlerin bağımsız bir varlığı, bağımsız bir tarihi yoktur; gelişim fikirden diğer bir fikre doğru değildir. Üretim düzeninin değişmesi fikirlerin, kavramların, ilkelerin de değişmesine sebep olur. Yeni bir üretim biçimiyle birlikte yeni gelenekler de eskilerinin yerini alır ve yeni fikirler ortaya çıkar.

Bununla beraber eski fikirlerle kurumlar yenilerinin yanında varlıklarını sürdürebilirler. Örneğin, İngiltere'de feodal üretim düzeni sırasında ortaya çıkan krala ve asillere saygı duyma gibi gelenekler bugünün kapita-

list İngiltere'sinde de yaşamaktadır. Bu gibi feodal geleneklerin, feodal devirden kalma fikirlerin yanı başında İngiltere'de kapitalist üretim düzenine özgü fikirler, kavramlar ve değerler de bulunmakta, hatta kapitalist düzenin gelişiminin zorunlu sonucu olarak sosyalist fikirler de önemli bir yer tutmaktadır. Bugünkü İngiliz toplumunda bir arada bulunan bu fikirlerin, bu değerlerin hiçbirisi toplumda mutlak egemenliğe sahip değildir.

Bu gerçeklerin kabulü, Marksizmin bu fikirlerin hepsini gerçeklikten uzak bulduğu, hepsini aynı şekilde sınıflandırdığı, tanımladığı anlamına gelmez. Aksine, Marksizm tüm feodal değerleri geçmişin malı olarak görür. Kapitalist üretim düzenini tanımlayan fikirler ve değerlerse güçlerini günden güne yitirmektedir. Artık herkes bilmektedir ki, sadece basit ve ilkel üretim güçlerini değil, karmaşık büyük modern üretim kurumlarını da kâr amacı yerine toplumsal fayda için düzenlemek tamamen mümkündür. Ayrıca gerçekler böyle bir aşama sonunda üretimin de muazzam ölçüde arttığını göstermiştir. Üretimin toplumsallaştırılmasıyla ekonomik buhranlar ortadan kalkmakta, insanların hayat standardı çok yükselmektedir. Diğer bir deyişle, ekonomik ve sosyal gelişmelerin gözlenmesi yoluyla Marx'ın bilimsel bir şekilde ortaya koyduğu fikirler artık varsayım olmaktan çıkmış, doğrulukları, gerçeklikleri olgularla ispatlanmıştır.

Burada açıkça belirtelim ki, Marksist dünya görüşü, diğer bir deyişle diyalektik materyalizm, olayların, gerçeklerin sadece ana yönlerini, ana hatlarını ortaya koyar. Gerçekleri ortaya koymaya çalışan bilim adamına bu ger-

çekleri kavramada yararlı olur, fakat ayrıntıları belirtmez. Dolayısıyla bu ayrıntıların tespiti, her bilim alanında kendine özgü bir çalışmayı gerektirir. Marksizm olayların tek tek, birbirinden ayrı bir şekilde incelenmesi sonucunda bazı gerçeklerin bulunabileceğini de inkâr etmez. Fakat bu olayların, bu gerçekliklerin kendi gelişmeleri içinde, tüm bağımlılıklarıyla, niceliklerinin niteliğe dönüşmesiyle, iç çelişkileriyle birlikte incelemeleri sonunda ortaya çıkacak olan bilimsel gerçeğin çok daha değerli, çok daha doğru ve dolayısıyla topluma çok daha yararlı olacağını ileriye sürer.

Bu söylenenlerin hepsi insan toplumlarına da aynı kesinlikle uygulanabilir. Tek tek kişilerin ya da belirli bir yer ve belirli bir dönemdeki toplumun incelenmesi bize çok sınırlı bir bilgi verir. Bu bilgiyi diğer toplumlara, hatta başka bir aşamada bulunan aynı topluma uygulamamız imkânsızdır. Oysaki Marksist görüş, toplumu içinde bulunduğu dönemde olduğu kadar, geçmişi ve geleceğiyle de tanımlayacak, açıklayacak güçtedir. Çünkü Marksizm, toplumların temel çelişkilerini ve bu çelişkilerin doğurduğu kaçınılmaz gelişmeleri ortaya koyar. Böylelikle tarihte ilk defa, insan kendi gözleri önünde (fakat şimdiye kadar kendisinden bir bakıma bağımsız olarak) yer almakta bulunan gelişime, bilinçli olarak katılmak imkânına kavuşur. Marksizm diğer dünya görüşleri gibi toplumların geçmişine dayanan donmuş, hareketsiz, cansız bir dünya görüşü değil, her şeyden önce bir eylem rehberidir.

VIII

Eylem İçin Rehber

İlk eserlerinin birinde, Marx şöyle yazmıştı: "*Düşünürler şimdiye kadar dünyayı değişik şekillerde tanımlamaya, yorumlamaya çalıştılar. Oysaki önemli olan dünyayı yorumlamak değil* ***değiştirmektir.***" Marx'a göre, kendi görüşünün özü bu cümlede gizliydi. Marksizm, sadece kitabî bir bilim değil, fakat dünyayı istediğimiz yönde değiştirebilmemiz için kullanmamız gereken bir bilgi topluluğudur. Kapitalizmin geçici bir aşama olduğunu ve o aşamayı sosyalizmin izleyeceğini bilmek yeterli değildir. Çünkü kapitalizmin sosyalizme dönüşümü kendiliğinden, sadece ekonomik değişimler yüzünden meydana gelemez. Kapitalist toplumlardaki ekonomik buhranlar ne kadar artarsa artsın, bu sömürü düzeninde işçilerin içinde yaşadıkları koşullar ne kadar kötüye giderse gitsin, kapitalizmin suyun sıfır derecede buza dönüşmesi gibi, kendiliğinden sosyalizme dönüşmesi beklenemez. Bir üretim düzenine insanlar ancak kendi eylemleriyle geçebilirler. İşte, Marksizm ya da diğer adıyla bilimsel sosyalizm, insanlığın şimdiye kadar geçirdiği tecrübelerden yararlanarak, bize başarılı olabilmemiz için nasıl ve hangi eylemlerde bulunmamız gerektiğini öğretir.

II. bölümde toplumların değişmelerini sağlayan genel eylem biçiminin sınıf mücadelesi olduğunu belirtmiştik. Devrimizde bu sınıf mücadelesi, kapitalistlerle işçiler arasındadır. Fakat iş burada bitmiyor. Bu mücadelenin işçilerin başarısıyla sonuçlanabilmesi için her ülkenin kendine özgü koşullarını, içinde bulunduğu kapitalist aşamayı ve diğer birçok etkeni de göz önünde tutmamız gerekir.

Marx, bu sorunla devamlı olarak ilgilenmekte ve soyut çözümler yerine, bütün insanlığın geleceğinin dayandığı işçi örgütleri kurmaya çalışmaktaydı. 1848 tarihli ünlü *Komünist Manifesto*, Komünistler Birliği'nin bildirisi olarak kaleme alınmıştı. Birinci Enternasyonal diye bilinen "Uluslararası İşçiler Birliği" (International Workingmen's Association), 1864 yılında yine Marx'ın çabalarıyla kurulmuştu. Ayrıca Marx, hem İngiltere'deki hem de diğer ülkelerdeki işçi hareketleriyle sürekli olarak temas halindeydi.

Marx'ın zamanında, işçilerin çok küçük bir bölümü sendikalar halinde örgütlenmiş bulunmaktaydı. Kapitalist ülkelerin hiçbirinde büyüklüğü veya etkisi bakımından önemli sayılabilecek işçi partileri yoktu. İngiltere dışında kapitalist sanayi henüz ilk aşamalarındaydı ve yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan kapitalist sınıf, feodal egemen sınıflara kendini kabul ettirmeye çalışıyordu.

Geçen yüzyılın sonlarında birçok Avrupa ülkesinde işçi sınıfın siyasî partileri, gelişmeye ve parlamentolara kendi temsilcilerini göndermeye muvaffak oldu. İngiltere'de daha sonraları kurulan İşçi Partisi'nin liderleri, sosyalist olmaktan çok reformisttiler.

20. yüzyılın başında kapitalizm, IV. bölümde açıklanan emperyalist aşamaya ulaşınca, *"savaşlar ve devrimler dönemi"* açıldı; Marx'la Engels'in kendi yaşamış oldukları devrin koşullarına uygun olarak hazırladıkları sosyalist strateji ve taktiklerde değişiklikler yapmak, bu görüşleri daha da genişletmek gereği belirdi. Marksizmin, emperyalist aşamaya uygulanması, Lenin tarafından yapıldı.

Lenin, emperyalist aşamada, bütün eylemleri sadece parlamenter çalışma ve propagandadan ibaret olan işçi sınıfı partilerinin yeterli olmadığını ileri sürdü. Kapitalizmin sonu yaklaşmaktaydı, dolayısıyla yeni tipte bir partiye ihtiyaç vardı. Parlamenter mücadeleyi fabrikalardaki, sokaklardaki mücadeleyle birleştirebilecek, işçi sınıfını kapitalizmi sona erdirme mücadelesine yönetebilecek ve sosyalizmi gerçekleştirebilecek bir partiye...

Marx, eski egemen sınıfların egemenliğine son verebilecek olan bir sınıfın diğer halk tabakalarından yardım almasının gerekliliği üzerinde defalarca durmuştu. İşçi sınıfı bir boşluk içinde yaşamamaktadır, çevresinde belirli ve gerçek bir dünya bulunmaktadır. Bu dünyada bir ülkeden öbürüne, bir dönemden ötekine değişen koşullarda, birçok değişik yeni biçimdeki işçi partisinin ilk görevi, toplumsal ilerlemeyi engelleyen ana düşmana karşı sadece işçilerin değil, diğer sınıfların da desteğini kazanmak ve böylelikle bir bütün halinde mücadele edebilmekti.

Kapitalizme karşı sürekli olarak çarpışan sınıf, işçi sınıfıdır, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte işçi sınıfının kapitalist sınıf tarafından sömürülmesi de artar. Dolayısıyla kapitalistlere karşı kurulacak bir sınıflar arası birlikte

temel, işçi sınıfıdır. Önderlik de işçi sınıfında olmalıdır. Fakat işçi sınıfı kapitalistlere karşı yürütülen bu savaşta, önderlik yapabilmek için diğer sınıfları da devamlı olarak dikkate almak zorundadır. Çünkü bu ara sınıflar, işçilerle kapitalistler arasında tercih yapmak hususunda sürekli olarak tereddüt edip dururlar, bir oraya bir buraya yanaşırlar. Bu gibi ara sınıfların desteğini kazanmak demek, kapitalistleri bu destekten mahrum bırakmak, böylelikle güçlerini azaltmak demektir.

Kapitalizmin emperyalist aşamasında, işçi sınıfının kapitalistlere karşı ara sınıflarla işbirliği yapabilmesi çok daha kolaylaşır. Çünkü bu aşamada, diğer bir deyişle tekelci kapitalizm döneminde ekonomik ve dolayısıyla siyasî güç giderek birkaç kişinin elinde toplanır, çok zengin grupların egemenliği altına girer. Kapitalizmin her aşamasında çok zengin ve daha zengin kapitalistlerin bulunduğu doğrudur. Fakat emperyalist aşamada bütün küçük kapitalistler tamamen ezilmiş, çok güçlenen milyarderler grubuyla halk sınıfları arasında kapatılması imkânsız uçurumlar açılmıştır. Büyük sermaye sahipleri, yani tekelci kapitalistler, kendi çıkarları için sanayi ve ticaret alanlarındaki hâkimiyetlerini artırırlarken, diğer ülkelerdeki rakip kapitalistlerle geri kalmış ülkelerdeki pazarların, iş gücünün, hammadde kaynaklarının paylaşılması için sürekli olarak savaşırlarken, kendi ülkelerindeki küçük işverenlerle, dükkân sahipleriyle, esnafla da zorunlu olarak karşı karşıya gelirler. Bu ara sınıflar, sonunda büyük sermaye tarafından yutulduklarının, ezildiklerinin, yok edildiklerinin bilincine varırlar. Böylelikle

bir süre sonra, küçük dükkân sahipleri, küçük işverenler, esnaf, küçük toprak sahipleri; büyük sermaye sahiplerini, tekelcileri *"baş düşmanları"* olarak görmeye başlarlar.

Tekelcilere karşı beliren bu tepki sadece ekonomik alanda değildir. Ekonomik tekelcilik, kaçınılmaz bir şekilde önce işçilere ve geri kalmış ülke halklarına, bir süre sonra da küçük kapitalistlere karşı gelişirken ayrıca iç ve dış siyasette de tutucu eğilimler edinir. Böylece burjuva demokratik gelenekler içinde yetişmiş bulunan küçük kapitalistler, orta sınıflar, profesyoneller yani mühendisler, avukatlar, doktorlar v.b. ve aydınların büyük bir bölümü tekelci kapitalizmin bu tutuculuğuna, bu geriye dönme eğilimlerine tepki gösterirler. Bu tepkiye en iyi örnek, faşist diktatörlüğe karşı burjuva demokrasisine sahip ülke halklarının göstermiş oldukları tepkidir. Çünkü faşizm burjuva demokrasisinin bütün geleneklerini, bütün demokratik örgütlerini ve kurumlarını yok eder, feodal düzene göre bir ileri aşamayı temsil eden bütün insancıl ilkelerini birer birer ortadan kaldırır.

İşte bu koşullar altında, yani faşistlerin ve faşizmin, bütün işçilerin ve ayrıca ara sınıfların da başlıca düşmanı kesilmesi halinde, işçilerle ara sınıfları birleştirmek ve faşistlere karşı bir *"Halk Cephesi"* kurmak hem imkân dâhiline girer, hem de zorunlu olur.

Bu cephede işçiler diğer ara sınıflarla ancak ortak çıkarlar, ortak amaçlar etrafında birleşebilirler. Yoksa işçiler ne kendi öz çıkarlarını, kendi sınıf ilkelerini terk edecekler ne de birtakım yalanlarla ara sınıfları kandıracaklardır. Bu sınıf ittifakının özü şudur: Belirli koşullar altında

yine belirli bir süre için, tekelci kapitalistlere karşı kendi çıkarlarını savunmak üzere işçilerle ara sınıfların güçlerini birleştirmeleri gereklidir. Çünkü bu belirli koşullar altında tekelci kapitalistlerden başka bütün diğer sınıfların temel çıkarları ortaktır. İşte bu nedenlerle 1936 yılında İspanyol işçileri, köylüleri, orta sınıfları, küçük kapitalistleri ve milliyetçileri General Franco'nun önderliğindeki büyük toprak sahiplerine, bankerlere ve dış düşmanlara karşı birleşmişlerdi.

Tarihte, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, hemen bütün halk kitlelerini kapsayan bu gibi "*Halk Cepheleri*" örnekleri pek çoktur. Emperyalistlere karşı geri kalmış ülke halkları yine *"Millî Cephe"*ler halinde savaşmaktadırlar. Birçok geri kalmış ülkede bu millî kurtuluş savaşı başlangıçta, yeni yeni beliren millî kapitalistler tarafından yönetilebilir. Fakat kapitalizmin ve emperyalizmin gelişmesi, bir işçi sınıfı yaratır, bu sınıf günden güne güçlenir, örgütlenir ve bir süre sonra millî kurtuluş savaşının önderliğini üzerine alır. Marksist partilerin kurulması bu sürece yararlı olur. Bir süre sonra, başlangıçta millî cephede bulunan yerli kapitalistler emperyalistlerle apaçık işbirliğine girişince işçilerin önderliği perçinlenir ve millî kurtuluş savaşı çok daha bilinçli olarak yürütülmeye başlanır.

Emperyalistlere, tekelcilere karşı savaşı kazanabilmek için her şeyden önce işçi hareketi içerisindeki oportünizmin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çünkü bütün bir sosyalist mücadele tarihi açıkça göstermektedir ki, zafere ancak bilinçli sınıf mücadeleleri yoluyla ulaşılabilir,

köhnemiş, yozlaşmış sömürücü sınıflarla uzlaşarak, anlaşarak, işbirliği yaparak değil. İşçi sınıfının tarihsel görevini yerine getirebilmesi için emperyalistlere, tekelcilere karşı uzlaşmaz bir siyaset gütmesi ve *partiler üstü* politika sözlerine kapılmaması gereklidir. Burada kapitalistlerle işbirliği düşünülemez. Emekçilerin işbirliği, ezilen diğer halk tabakalarıyla olmalıdır.

Marx ve Lenin'in geçmiş tecrübelerden yararlanarak ortaya koymuş oldukları dersler, ilkeler bugün için de geçerlidir. Daha üst aşamadaki bir toplumun gerçekleştirilmesi ancak emperyalistlerle kapitalistlerin yenilgisiyle mümkündür. Bu sömürücülerin kalıntılarıyla savaş, zafere ulaşıldıktan sonra bile devam edecektir. Sosyalizmi gerçekleştirebilmek için ilk olarak siyasi iktidarın ele geçirilmesi gerekmektedir. Bunda başarıya ulaşmak için çalışan halk tabakaları işçi sınıfının önderliğinde birleşmelidirler. Bu savaşta, Marksist ilkelerle yönetilen ve geçmişteki sınıf kavgalarından ders alan işçi partisi başı çekecektir. Sosyalizme giden yol güçlüklerle, engellerle doludur. Fakat bu güçlüklerin üstesinden gelmek işçi sınıfının elindedir.

Marx şöyle demişti: *"İnsanlık ancak çözümleyebileceği sorunları görev olarak önüne koyar. Çünkü bir sorun, ancak kendi çözümü için gerekli koşulların tam olarak bulunduğu ya da belirmeye başladığı sırada ortaya çıkar."*

Kendi emeği ve bilgisiyle insanlık yine kendisini adım adım bir zamanlar içinde bulunduğu ilkel hayattan bugünkü durumuna yükseltmiş; doğaya karşı emek, bilgi ve tecrübeyle açtığı savaş sonunda herkesin refah içinde ya-

şayabileceği bir üretim gücü yaratmıştır. Bugün insanlığın sorunu; beş bin yıldan beri evrimin temel nedeni olan, fakat çağımızda daha ileri aşamaları engelleyen sınıfsal bölünmeleri ortadan kaldırmaktır. Çağımızda bu sorunun çözümü için gerekli olan maddî imkân ve koşulların hepsi mevcuttur...

Tanınmış İngiliz Marksistlerinden Emile Burns'ün bu eseri ilk olarak 1939 yılında yayınlanmış, onlarca yıl boyunca yapılan yeni basımlarıyla dünyanın çeşitli ülkelerinde işçilerin ve öğrencilerin Marksist dünya görüşünü öğrenmelerinde başlıca kaynak olmuştur. Toplumsal gelişmenin yasaları, kapitalist toplum, emperyalizm, sınıf mücadeleleri ve devlet, sosyalist toplum, tarihin Marksist yorumu gibi bölümlerden oluşan eser, Marksizmin yoğun, anlaşılır ama sığ olmayan bir özetidir.

Yordam Kitap

9 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-9944-122-62-7

9 789944 122627